

BERNAT METGE

OBRA COMPLETA

Edició i introducció de Lola Badia

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

BERNAT METGE

OBRA COMPLETA

Edició i introducció de Lola Badia

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

Imprescindibles. Biblioteca de Clàssics Catalans, 10

Primera edició: juny de 2024

© de l'edició i la introducció: Lola Badia

Il·lustració de la coberta: Gravat procedent de la traducció francesa de l'*Ovidius moralizatus* en l'edició de Bruges: Colart Mansion, 1484, fol. 35v, accessible a la xarxa des de la Bibliothèque nationale de France i The Warburg Institute Iconographic Database. Representa el déu guaridor Esculapi interpretat com una figura de l'endeví clàssic Tirèsies (Badia 2020a).

Reservats tots els drets d'aquesta edició:
Editorial Barcino, SA
Carrer dels Almogàvers, 214, 08018 Barcelona
www.editorialbarcino.cat

Edició núm. 904
Dipòsit legal: B 8734-2024
ISBN: 978-84-16726-16-5

Revisió de l'original: Maria Toldrà
Correcció de proves: David Guixeras
Assistents editorials: Alejandra Cardozo i Júlia Colón
Disseny de la coberta: Duró Studio
Disseny de l'interior: Duró Studio i Tono Cristòfol
Preimpresió: Tono Cristòfol
Impressió: Gràfiques Ortells, SL

ÍNDIX

«QUI DIUS QUE ERA AQUEST BERNAT METGE?»	7
INTRODUCCIÓ	15
1. Vida, perfil intel·lectual, recepció.....	17
2. Les obres.....	36
2.1 El <i>Sermó</i>	37
2.2 La <i>Medecina</i>	39
2.3 El <i>Llibre de Fortuna i Prudència</i>	41
2.4 L' <i>Ovidi enamorat</i>	47
2.5 El <i>Valter e Griselda</i>	49
2.6 L' <i>Apologia</i>	53
2.7 <i>Lo somni</i>	56
2.7.1 Llibre I: la immortalitat de l'ànima	60
2.7.2 Llibre II: quatre preguntes estructuradores.....	67
2.7.3 Llibre III: les ficcions dels poetes i la maldat de la dona	71
2.7.4 Llibre IV: imitació i emulació en la rèplica de Bernat a Tirèsies.....	76
3. La nostra edició	81
BIBLIOGRAFIA.....	83

SERMÓ.....	91
MEDECINA	109
LLIBRE DE FORTUNA I PRUDÈNCIA	121
OVIDI ENAMORAT	207
VALTER E GRISELDA.....	227
APOLOGIA	251
LO SOMNI.....	257
Llibre I.....	259
Llibre II	295
Llibre III.....	315
Llibre IV.....	351
GLOSSARI	383

«QUI DIUS QUE ERA
AQUEST BERNAT METGE?»

Ho pregunta, de bona fe, un personatge de la novel·la *Quo vadis, Sánchez?*, de Francesc Trabal, i algú que ha sentit tocar campanes li respon: «És un que va pagar la carrera del Cambó i ara ell li explica la història amb aquests llibres.»

Així és com el 1931 es parodiaven les directrius culturals del moment (Castellanos & Marrugat 2020-2021: VII, 109). Bernat Metge, notari i secretari reial (c. 1350-1413), el celebrat autor de *Lo somni*, calia que fos algú molt important per a unes molt confuses operacions editorials del polític Francesc Cambó. La propaganda que envoltava *la* Bernat Metge es menjava el perfil d'*en* Bernat Metge, la millor ploma catalana del segle XIV.

La tria del nom de la Fundació Bernat Metge, que va néixer el 1923, per batejar l'ambiciosa sèrie de traduccions de clàssics grecs i llatins al català que avui compta amb més de quatre-cents títols, és un fenomen ideològic que, passat un segle, demana un exercici de desambiguació. En primer lloc —bromes a part— cal reconèixer que Bernat Metge va fer un favor molt gros a Francesc Cambó i a l'executor del seu programa cultural, Joan Estelrich: els va regalar una mostra d'excel·lent prosa ciceroniana en català escrita a les

acaballes del segle XIV i es va atrevir a discutir sobre la immortalitat de l'ànima apel·lant a autoritats tan clàssiques com ara la de Plató. L'exercici de desambiguació comença quan es diferencia el conjunt de les set obres de Bernat Metge que es poden llegir al present volum de la identificació excloent de l'escriptor amb el llibre primer de *Lo somni*. Aquesta peça literària, que és una hàbil adaptació de les *Tusculanae disputationes* de Ciceró a les circumstàncies polítiques i personals de l'autor, determina la promoció de Bernat Metge a patriarca del classicisme a Catalunya i emblema de la Fundació que porta el seu nom.

El Bernat Metge del primer llibre de *Lo somni* als anys vint del segle XX era percebut com a l'iniciador nostrat d'un Renaixement que era alhora el fenomen d'història cultural europea d'aquest nom i la promesa d'un futur brillant per a les lletres catalanes renascudes després de segles de paràlisi. Al darrere d'aquesta percepció de l'autor de *Lo somni* s'hi endevinen dos factors: d'una banda, el prestigi de la cultura clàssica com a fonament i base de la civilització occidental moderna (Greenblatt 2011), arrelat en la ment dels impulsors de la Fundació Bernat Metge (Garrigasait 2020); de l'altra, la reivindicació de la tradició literària catalana dels segles XIV i XV, que havien dut a terme els pares de la filologia catalana al tombant dels segles XIX al XX. Antoni Rubió i Lluch havia exhumat dos gruixuts toms de documents per a l'estudi de la cultura catalana medieval (Rubió i Lluch 1908-1921) i havia establert l'existència, al voltant de *Lo somni* de Bernat Metge, d'un *Renacimiento clásico en la literatura catalana* (Rubió i Lluch 1889). L'any 1924, Josep Maria de Casacuberta, des de l'Editorial Barcino, iniciava una col·lecció de textos clàssics escrits originalment en català que començava precisament amb *Lo somni* de Bernat Metge: la col·lecció «Els Nostres Clàssics», que, al cap d'un segle, continua tan viva com la seva germana gran, la

Fundació Bernat Metge. Totes dues han fet país, i si continuen actives és perquè s'han sabut adaptar als canvis d'època: depenen de nous gestors i han redefinit l'horitzó ideològic dels respectius fundadors. La cultura clàssica ha deixat de ser entesa com a fonament i base excloent de la civilització occidental, i la filologia catalana distingeix amb precisió l'edat mitjana de l'edat moderna, amb l'adveniment del Renaixement i del Barroc. La bibliografia recent també ha redimensionat el paper de la tradició clàssica a l'edat mitjana catalana (Cabré *et alii* 2018).

El miratge que fa de Bernat Metge l'iniciador d'un Renaixement clàssic nostrat s'explica, doncs, per la identificació de l'escriptor amb la prosa ciceroniana del primer llibre de *Lo somni* en un context ideològic que privilegia el llegat clàssic grecollatí. Avui estem en condicions d'explicar les circumstàncies i l'abast de l'anomalia que representa l'assumpció genial per part de Metge del mestratge de Francesco Petrarca en la concepció de *Lo somni*. Que Metge coneixia el *Secretum* de Petrarca, ja ho havia notat de molt jove Martí de Riquer (1933), i el mateix Riquer (1959) va establir el perfil cultural de Metge a l'edició crítica i anotada de la seva obra completa. Tanmateix, s'ha trigat gairebé un segle a treure l'entrellat del paper de Petrarca en la inspiració del primer llibre de *Lo somni* (Cabré, Coroleu & Krayer 2012) i, de retruc, en el seu clamorós èxit a començaments del segle xx.

Tornant a l'acudit de Trabal a propòsit de la política cultural de Cambó, resulta que la paròdia era un dels gèneres preferits del notari i secretari reial Bernat Metge cap al tombant del segle xv. El primer text d'aquest volum estraïa un sermó. El segon, una prescripció mèdica. L'Església i la medicina universitària eren puntals de la societat del xiv, però Metge s'ho pren alegrement i fa burla dels sermons dels capellans i de les receptes dels metges i els apotecaris.

Al *Llibre de Fortuna i Prudència* frena i objectiva. El narrador, un alter ego de l'autor, està indignat amb el món que l'envolta: la pèrdua del benestar econòmic i del respecte social l'aclaparen com si la mala sort, la temible i arbitrària Fortuna, guiés, implacable, el seu destí. Ha comprovat que ser honest no comporta cap premi; no detecta cap rastre de la justícia divina, l'absoluta arbitrarietat ho domina tot. Com que sostenir aquesta postura al segle XIV no era viable, el narrador deixa que Prudència l'il·lustri sobre el nucli dur de l'ortodòxia cristiana en relació amb el poder de Déu, que, clarament, al narrador, se li escapa. Cal que compregui que si Déu tolera el mal —les arbitrarietats de la sort o Fortuna—, explica Prudència, és a fi de bé perquè el mal, precisament, no és més que privació de bé. Els judicis de Déu són inescrutables, però cal admetre que són bons i raonables. La mala sort, ben mirat, sempre ens fa un favor, i Prudència desplega tot un arsenal d'exemples *ad hoc*. El narrador ho accepta, però el lector s'adona que li costa molt d'empassar-s'ho.

Bernat Metge era un escriptor de natura d'anguila, esmunyedís. Jugava amb foc i no es cremava. No feia servir guants d'amiant, sinó l'enginy, la sàtira, la comicitat i la paradoxa. La lectura seriada de les obres del present volum ho palesa. Les primeres tres són en vers occitanocatalà i per això es presenten acarades a una versió interpretativa: el que es perdi en la traducció al català actual, no hi ha més remei que recuperar-ho llegint l'original. La sèrie en prosa incorpora la qüestió de la dona. L'*Ovidi enamorat* reprèn un filó tirant a procaç de la sàtira misògina medieval; no som gaire lluny de l'àmbit cultural de les obres en vers. El *Valter e Griselda*, en canvi, anuncia la revolució literària de *Lo somni*: Bernat es passa a la prosa d'art apresada de Giovanni Boccaccio, que és qui va ensenyar l'Occident medieval a escriure en vulgar a la manera dels clàssics. Petrarca, a més, va honorar l'excel·lència de l'estil de Boccaccio traduïnt al llatí

el conte del *Decameró* sobre la pacient Griselda, que Metge posa en bella prosa catalana. Tot això, al nostre escriptor li arribava via París, en aquest cas a través de l'obra de Felip de Mézières (Cabré 2012). De França, anys abans, sempre amb la cort reial catalana com a intermediària, també li havia arribat la moda al·legòrica del *Roman de la Rose*, un poema famós dotat d'un ric rerefons de filosofia per a ús de cortesans (Cabré 2010).

L'*Apologia* sembla tan sols una provatura, potser una primera idea per a *Lo somni*, el diàleg d'estil ciceronià que va fascinar els fundadors de la cultura catalana del segle xx. I és que *Lo somni*, que ha estat llegit com un tractat sobre apareguts, combina la demostració de la immortalitat de l'ànima amb la geografia del més enllà dels clàssics, barrejant-hi la funció de la poesia com a via de coneixement i el debat entorn de la presumpta perversió del gènere femení. És un bon còctel, servit amb una elocució exquisida, que deixa el lector amb el dubte de si l'alter ego de l'autor —ara es diu Bernat— es creu de debò cap de les coses que diu que accepta en el curs del diàleg que sosté amb el difunt rei d'Aragó, Joan I, i els fantasmes d'Orfeu i de Tirèsies. Abans de redactar *Lo somni*, Bernat Metge havia passat una temporada a Avinyó, on va tenir accés als textos de Petrarca que van estimular la metamorfosi clàssica del seu estil literari.

La carrera d'escriptor de Bernat Metge, professional de la ploma al servei de la Cancelleria reial, és breu però intensa i plena d'aventures intel·lectuals. A la tercera dècada del segle XXI, aquestes aventures intel·lectuals no han perdut vigència: posen en entredit llocs comuns suats, esmussen l'enginy amb la sàtira i la ironia, i permeten gaudir d'una afinada destresa literària i d'un devessall d'agudeses i d'intel·ligència.

INTRODUCCIÓ

1. Vida, perfil intel·lectual, recepció

Bernat Metge va néixer el 1350 al cor d'una Barcelona de 35.000 habitants, concretament al carrer de l'Especieria (avui de la Llibreteria), a tocar de la Cúria i del Palau Major i ben a prop del Palau Menor (Riquer 1959 —que inclou un mapa de Barcelona al segle XIV—, Olivar 1983 i Cabré 2010). Durant la seva infantesa, quan els documents l'anomenen Bernadó, la ciutat va sofrir els estralls de la pesta negra en diverses tongades i, el 1359, l'atac de les galeres de Pere I de Castella, que estava en guerra amb Pere III d'Aragó. La segona meitat del segle XIV i l'entrada del XV va ser una època de greus sotragades i trasbalsos a tota Europa; a Catalunya, les cròniques, a més d'epidèmies i conflictes armats, registren una crisi econòmica devastadora, els efectes del Cisma de l'Església —hi havia dos papes i dues cúries pontifícies—, el problema de la successió de Joan I i la mort de Martí el Jove el 1409, que porta al conflicte dinàstic per l'herència de Martí I i al Compromís de Casp.

El pare de Bernat, Guillem Metge, regentava un obrador d'especier o apotecari i prestava els seus serveis a la família reial; concretament,

confeccionava els medicaments que s'administraven a l'hereu de la Corona, l'infant Joan, quan era un nen. El 1356 consta com a domèstic de la mare d'aquest infant, la reina Elionor de Sicília, tercera esposa de Pere III el Cerimoniós. Les tradicions familiars solien tenir molta importància en la formació dels joves, i tant el pare com el padastre de Metge van exercir professions que implicaven manejar llibres. Els especiers, concretament, pertanyien a un estament professional que englobava també els metges, els cirurgians i els barbers; eren una minoria culta molt activa, que freqüentava la lectura i que havia promocionat, des de darreries del segle anterior, moltes traduccions al català de textos d'interès sobretot tècnic sobre el cos de l'home i les arts de mantenir-lo sa. Metge té arrels en la cultura dels professionals de la salut, com es pot veure en comentaris dispersos de *Lo somni* i en una obreta còmica en vers que aprofita nocions de farmacopea, plena de referències a professionals del ram: la *Medecina apropiada a tot mal*.

La mort de Guillem el 1359 canvià decisivament el futur del jove Bernat. Cinc anys més tard, la mare, Agnès, es va casar amb un distingit home de lletres, Ferrer Saiol. Saiol ja era escrivà de ració de la reina el 1357, i des de 1365 exercí de protonotari, càrrec que comportava la tinença dels segells, la direcció del registre de la correspondència d'Elionor i el domini del llatí i de la retòrica necessaris per corregir les cartes d'acord amb l'ornamentació deguda, tal com especifiquen les *Ordinacions* de Pere III. Bernat jurà com a notari el desembre de 1370, i l'abril de 1371 ja figura com a ajudant de registre a l'escrivania de la reina al Palau Menor, on treballava a les ordres de Saiol, el qual devia haver-li procurat la formació pertinent en els anys anteriors. Una dedicació professional com aquesta implicava posseir unes tècniques i uns coneixements específics: domini de l'escriptura (còpia, redacció), coneixement de les llengües

en què es redactaven els documents (el llatí, el català i l'aragonès) i formació general bàsica en la doctrina cristiana, les arts liberals i els fonaments del dret i de la filosofia natural. La instrucció rebuda en l'adolescència gràcies al padrastre determinà no sols la carrera de Metge a la Cancelleria, sinó l'orientació d'una obra literària escrita sota el signe de la cultura llatina medieval.

Ferrer Saiol és un dels representants a Catalunya d'un grup professional preparat en la tècnica de la redacció epistolar (*ars dictatoria*), que treballava al servei de la casa reial, decorant cartes i discursos amb citacions clàssiques (sovint extretes d'un florilegi) o traduint obres llatines per satisfer la curiositat històrica dels seus senyors. Es tracta de figures com ara Jaume Conesa, Bartomeu Sirvent o Guillem Ponç, tots ells protonotaris com Saiol, que el 1385 va traduir el *De re rustica* de Palladi (Olivar 1936, Rubió i Balaguer 1961, Rico 2002 i Sebastian 2017). L'educació escolar acompanyà l'obra de Bernat Metge, escrita com un brillant i original exercici d'extracció, traducció i recreació de les seves lectures. Aquesta manera de fer ja s'observa en el *Llibre de Fortuna i Prudència*, que adapta fragments de dues obres en vers del segle XII habituals en l'ensenyament del llatí (l'*Anticlaudianus* d'Alà de Lilla i l'*Elegia* d'Enric de Settimello), i segueix de prop la *Consolació de la Filosofia* de Boeci. Al prefaci del *Valter e Griselda*, Metge confessa la seva admiració per l'Ovidi «mestre d'amor», és a dir, l'autor de l'*Ars amatoria* i els *Remedia Amoris*. Tant al *Valter e Griselda* com a *Lo somni*, l'autor recorria amb seguretat als *Dits i fets memorables* de Valeri Màxim, una pedrera d'anècdotes per als *dictatores* i homes de cort. A *Lo somni*, Metge extracta amb coneixement de causa les vides d'Orfeu i Tirèsies de les *Metamorfosis*—l'*Ovidius maior* de les escoles— i demostra que tenia present el cant VI de l'*Eneida* i que coneixia Dante i l'*Hercules furens* de Sèneca amb el seu comentari. La familiaritat amb les tragèdies de

Sèneca és un indicatiu de l'actualitat de les lectures de Metge, perquè va ser a través dels comentaris del dominicà Nicolau Trevet que aquestes peces clàssiques van esdevenir text escolar a mitjan segle XIV.

Poc temps després de la mort de la reina Elionor el 1375, Bernat Metge treballava per a l'infant Joan, duc de Girona i futur rei. Sabem que la seva retribució era prou alta, i també consta que se li feien donacions gracioses, algunes justificades administrativament per la pèrdua de mules, mitjà de transport habitual a l'època. El 1379, Bernat Metge es va casar amb Eulàlia Vivó, filla del notari de Barcelona Bernat Vivó, ocasió en la qual va rebre una important donació del duc.

El 1381, l'infant Joan, vidu de la seva segona esposa, Mata d'Armanyac, es casava amb Violant de Bar, neboda del rei de França, Carles V, un rei culte i bibliòfil. Bernat Metge va treballar llargament per a aquesta dama, que era una persona amant de la lectura i que va facilitar la vinguda a Catalunya de llibres francesos (Cabré & Ferrer 2012). El matrimoni es va celebrar a Perpinyà, i Bernat Metge va exercir de comissari diputat per cobrar pels regnes d'Aragó i València les quantitats necessàries per eixugar les despeses de les noces.

Violant encarregava a Bernat Metge tasques com ara la d'activar el préstec d'un exemplar de les obres del poeta francès de moda, Guillaume de Machaut, que custodiava el seu ajudant de cambra. Vet aquí la carta que Metge va escriure per mandat de Violant, quan ja era reina d'Aragó:

25, maig, 1390

La reina. Nos havem promès de prestar al noble mossèn Hug de Cervelló lo Meschaut. Per què us manam que encontinent lo li prestats, e en açò no posats alguna dilació. Dada en lo lloc d'Arles, sots nostre segell secret, a vint-e-cinc de maig de l'any 1390. La reina.

Al feel ajudant de nostra cambra Joaní. *Domina regina mandavit mihi Bernardo Medici.* (Badia & Lamuela 1975: 255)

A principis de 1381, les taules de canvi barcelonines van fer fallida de resultes d'una crisi internacional, en particular la taula de Pere des Caus i el seu gendre Andreu d'Olivella, que sostenia les finances de la casa reial amb un sistema de préstecs molt onerosos designat amb el terme *mogobell* (Feliu 2007). El banc deixava diners amb un 30% d'interès anual, i si el capital no es redimia al cap de quatre mesos, renegociava el préstec, sovint endeutant-se amb tercers però carregant els interessos d'aquests a les finances reials (*remogobell*). La fallida de la taula amenaçava la tresoreria de Pere III i l'infant Joan, amb deutes altíssims. El rei decidí no vendre patrimoni (i doncs no pagar el deute), segrestar béns i persones dels banquers, el maig de 1383, i declarar rebels a la Corona els altres creditors. No sabem si la crisi bancària va afectar el nostre escriptor, però consta que la seva mare, de nom Agnès, va quedar-hi atrapada perquè havia fet préstecs a l'infant Joan (Trenchs 2011: 481); en qualsevol cas, l'actualitat dels fets concorda amb la datació del *Llibre de Fortuna* el 1381.

L'infant Joan succeí Pere III el gener de 1387 i va regnar fins a la seva mort el maig de 1396. El 1390, Metge va progressar d'escrivà a secretari del rei i de la reina i seguí gaudint del favor especial dels seus senyors. A principi de 1388, els arxius registren un procés per algun delictes inconcret, sense conseqüències penals o laborals conegudes, que ha suggerit la datació de la *Lletra* a Isabel de Guimerà, en la conclusió de la qual Metge alludeix a uns envejosos que el maltracten contra justícia. Aquesta epístola inclou la història de Valter i Griselda, la primera traducció peninsular d'un text del Petrarca llatí, adaptat en català per al públic femení de la cort i seguint de nou,

com en el cas del *Llibre de Fortuna*, l'estímul d'una versió francesa procedent de la cort de París. El novembre de 1390, amb motiu d'un segon matrimoni amb Eulàlia Formós, germana de Francesc Formós, mestre racional, el rei concedí a Bernat Metge l'elevada dotació de mil florins d'or.

Bernat Metge va exercir diverses activitats d'administració financera, com ara les relacionades amb uns tributs especials que cobrava l'Església i que el papa d'Avinyó, Climent VII, havia cedit a Joan I per organitzar una expedició contra els rebels de l'illa de Sardenya que mai no es va dur a terme. El 1395 va ser un dels ambaixadors de Joan I i Violant a la cort del papa Benet XIII, que, durant el Cisma (1378-1417), es trobava a Avinyó. En aquesta cort pontifícia confluïen poderosos homes d'Església de diferents procedències culturals, amb els seus seguicis de juristes i gent de lletres, representants de la diplomàcia internacional, lletraferits i interessats pel saber. Metge hi podia coincidir, per exemple, amb Juan Fernández de Heredia, un magnat aragonès, mestre de l'orde de l'Hospital, el qual estava traduint a l'aragonès una enorme compilació d'obres històriques, que desvetllava la curiositat dels millors erudits italians del moment.

A Avinyó havia residit en la seva joventut Francesco Petrarca (1304-1374), l'iniciador d'una nova manera d'entendre la història i la cultura literària, atenta a l'herència dels clàssics, a la lectura filològica dels textos del passat i a la recuperació del pensament de Plató com a antídote de determinats corrents de l'aristotelisme universitari que rebien el nom d'averroisme. La discussió sobre la immortalitat de l'ànima del primer llibre de *Lo somni* se serveix d'un entramat de fonts que coincideix amb les que Petrarca havia anat reunint per reconduir el tema cap als plantejaments de Plató, pràcticament inaccessibles aleshores en l'original grec, però recuperables a través

d'escriptors llatins com Ciceró o Macrobi. D'altra banda, *Lo somni* conté al·lusions a dues obres llatines de Petrarca, el *De secreto conflictu curarum mearum* (*El conflicte secret de les meves penes*) o *Secretum* (1347-1353) i el *De remediis utriusque fortune* (*Remeis per a cada una de les fortunes*) o *De remediis* (1366). El primer és una confessió íntima de Franciscus, l'alter ego de Petrarca, i el segon, una extensa enciclopèdia dialogada sobre com comportar-se en casos de bona o mala sort. Que Bernat Metge citi entre línies el *Secretum* a l'*Apologia* i el repregui al començament i al final de *Lo somni* certifica la capacitat del nostre autor per connectar amb el filó més prometedor de la cultura del moment. Després de descriure com i per què Petrarca va recopilar materials per rebatre les posicions dels pensadors aristotèlics que especulaven sobre veritats pretesament científiques al marge de la fe, i tenint en compte les fonts del primer llibre de *Lo somni*, Jaume Torró dedueix que Metge, el 1395, va tornar d'Avinyó amb uns materials tots nous, «probablement un còdex miscel·lani on hi havia reunits» textos contra els errors de l'aristotelisme científic o averroisme i «que devia anar lligat al nom de Petrarca. Així és com va poder projectar *Apologia* i *Lo somni* sobre el *Secretum* i el *De remediis*» (Torró 2002: 107).

Com a secretari reial, Bernat Metge va redactar una gran quantitat de cartes en llatí, català i aragonès sobre matèries públiques i privades, i n'hi ha tot un sector que té un gran interès per a la història de la cultura literària. La que reproduïm a continuació, que fa referència a la celebració de la festa de la *gaia ciència*, crida l'atenció perquè el febrer de 1396 estava a punt d'esclatar el conflicte dinàstic posterior a la mort de Joan I i Metge es dirigia amb desimboltura als consellers de la ciutat de Barcelona, que es van situar al bàndol contrari del seu, el dels servidors del rei:

19, febrer, 1396

Lo rei. Prohòmens: entre les altres ordinacions que en cascuna notable ciutat deuen ésser, sí és una, ço és que sia donada ocasió que els hòmens de cascuna edat, especialment aquells qui viuen de llurs rendes e patrimoni, no estiguen ociosos, los quals en res no poden ésser tan inclinats a allunyar de si ociositat com amb aconseguir coses profitoses e plaents. Com, doncs, aquestes dues coses amb res no puixen tan fàcilment aconseguir com amb alguna ciència, deu ésser donat lloc que molts hagen ocasió de treballar en aquella, e majorment quan sens gran messió e treball [‘despesa i esforç’] se pot aconseguir, així com és la gaia ciència [‘poesia trobadoresca’], la qual poden covinentment saber homes il·lustrats e en aquella adilitar-se e moltes vegades aconseguir-ne profit, car és fundada en retòrica, per la qual, mesclada amb saviesa, car en altra manera fort poc val, s’haja seguit gran honor e profit a moltes universitats [‘corporacions’] e persones singulars en lo món, segons que els llibres historials testifiquen e experiència cada jorn ho mostra. Moguts, doncs, per aquesta consideració e havents a memòria la bella festa que l’any passat fes [‘vàreu fer’] a honor de la dita gaia ciència, la qual festa fo dispositiva [‘estimulava’] a esquivar ociositat e a entendre en sàviament e ornada dictar, pregam-vos amb afecció que, continuant ço que havets començat, donets obra a acabament, que l’any present se faça en aquesta ciutat semblant festa, e per consegüent en los anys esdevenidors, donant semblants joies [‘premis’] que l’any passat foren donades als trobadors qui per llur ciència e bon enginy mills [‘millor’] les mereixeran. E serà cosa a nos fort plaent, e que tornarà en gran honor d’aquesta ciutat. Dada en Perpinyà, sots nostre segell secret, a dinou dies de febrer de l’any 1396. *Rex Iohannes.*

Dirigitur consiliariis et probis hominibus civitatis Barchinone. Dominus rex mandavit mihi Bernardo Medici. (Badia & Lamuela 1975: 256-257)

Joan I, que ha rebut els apel·latius del Caçador o de l'Amador de la gentilesa, va morir inesperadament el 19 de maig de 1396 mentre caçava al bosc de Foixà, prop de Torroella de Montgrí. L'any abans, la cort s'havia traslladat a Mallorca a causa d'un brot de pesta que s'havia declarat a Barcelona: les cròniques locals i les generals registren les queixes dels mallorquins davant del comportament dels cortesans i dels consellers del rei, que sotmetien la població a abusos intolerables per obtenir-ne els mitjans de viure de forma magníficent i dispendiosa. Mentre la Corona d'Aragó, en particular, i l'Europa occidental, en general, travessaven una seriosa crisi econòmica, en efecte, Joan I i Violant no van deixar mai de gastar un capital de què no disposaven en luxes personals, en la subvenció de músics i cantants —la cort catalana era la més brillant del moment en aquest sector—, en partides de caça o en l'adquisició de llibres i objectes de valor. La mort sobtada de Joan I donà pas a un procés contra els seus oficials que determina la circumstància de *Lo somni*. Bernat Metge és incriminat de diversos delictes, dels quals es proclama innocent, i escenifica el penediment d'haver estat un epicuri, és a dir, un descregut i un faldiller.

El context polític d'aquest procés que implica Bernat Metge es remunta als greus problemes de finançament del regnat de Pere III, que obligaven la monarquia a pactar a les Corts amb alguns nobles i amb el patriciat urbà (Abadal 1987, Cingolani 2002). En el breu regnat de Joan I, aquest conflicte d'interessos portà a la suspensió de les Corts i a la plena existència de dos bàndols. Sembla que aquesta divisió es traduí en dues opcions a la successió: el partit favorable a qualsevol descendent del rei Joan i el que preferia, a falta d'hereu mascle, una successió lateral en la persona del germà, l'infant Martí. La pujada al tron de Martí, lluny de ser automàtica, va comportar un període de crisi en què es van enfrontar els homes de confiança de

Joan I, partidaris de la seva filla gran Joana, casada amb el comte de Foix, i els delegats de les ciutats partidaris de l'infant Martí —que es trobava a Sicília—, representat per la seva esposa, Maria de Luna.

El conflicte ja venia d'abans, però. Quan el rei Joan I encara era en vida, ja consten greus denúncies dels consells de les ciutats de Barcelona i València acusant els oficials reials de prevaricació i traïció, per connivència amb la invasió de les tropes del comte d'Armanyac, que donava suport al dret a la successió del comte de Foix. Un cop mort el rei, si s'hagués pogut sostenir que Joana de Foix havia quedat exclosa de la successió en el testament de Joan I, ni ella ni el seu marit no tenien dret a reclamar-la. No hi va haver, però, manera de comprovar-ho fins que no es va fer públic el testament del rei difunt, un document central en la crisi successòria de 1396-1397 (Cingolani 2002, Torró 2012). Aprofitant el buit d'informació, Maria de Luna va prendre el poder sense vacil·lació i va constituir un Consell de Regència en nom del nou rei Martí. La rapidesa amb què va actuar era clarament irregular; d'altra banda, quan es va tenir accés al testament es va veure que les disposicions successòries de Joan I ni estaven al dia ni eren transparents. En efecte, Joan I, en accedir al tron el 1387, havia fet testament a favor d'un fill viu, Jaume, delfí de Girona, i els seus descendents; en cas que aquest el premorís sense fills (i així va ser), el regne passava a qualsevol fill del rei amb Violant de Bar, inclòs el fruit pòstum d'un embaràs, i, si no n'hi havia, a qualsevol fill d'alguna de les filles de Joan (capaces, doncs, de transmetre la successió per línia materna); només en últim cas heretava el regne el germà Martí per línia lateral. La preferència per una transmissió vertical havia de dominar en l'entorn del rei i, mort l'infant Jaume, devia definir-se a favor del gendre, el comte de Foix.

Una de les primeres decisions del Consell presidit per Maria de Luna va ser comprovar si era cert que Violant de Bar estava emba-

rassada, com ella mateixa havia fet públic. Si aquest prenyat hagués existit, el fill que n'hauria nascut hauria precedit Martí en la successió del regne, i la reina i el Consell haurien quedat en entredit. El testament de Joan I no fou publicat, doncs validat, fins al 5 d'agost davant del Consell de Regència format per homes partidaris del nou rei; ho va fer sota pressió el secretari del rei difunt, Pere de Benviure, el qual s'hi havia resistit fins llavors. Tant l'embaràs de la reina Violant, potser fingit, com la resistència de l'antic secretari fan evident una voluntat de no cedir el poder a Martí. Mentrestant, el Consell procedí des del 31 de maig a empresonar amb fiança diversos homes pròxims a Joan I, i el 8 de juny ordenà la intervenció de la documentació oficial en poder de Bernat Metge i altres. Les actes del Consell detallen igualment els preparatius per contrarestar la possible invasió del Rosselló per part del comte d'Armanyac i, significativament, ara també la de l'exèrcit del comte de Foix pel Pallars. El Consell va fer previsions militars, va negociar una compensació econòmica amb el delegat del comte d'Armanyac, i va enviar tres-centes llances a la frontera del Rosselló i quatre-centes al Pallars. Maria de Luna i el Consell partidari de Martí consideraven una injustícia la reclamació de la corona per part del comte de Foix, però aquest, que òbviament no ho veia així, arribà a proposar una treva i l'arbitri del papa Benet XIII en el litigi.

A principis de 1397, la contesa bèl·lica es va resoldre favorablement per a Maria de Luna. Mentrestant, però, el procés de juny de 1396 havia donat veu als enemics dels oficials del rei Joan. En conservem les primeres ordres de detenció per part del Consell de Regència i la instrucció prèvia dels interrogatoris. Al seu moment, la publicació d'aquests materials, a cura de Mitjà (1957-1958), va revelar detalls de la imatge pública de Bernat Metge desconeguts fins aleshores. La instrucció enumera pràctiques corruptes de tota

mena —del suborn i l'apropiació de fons a l'estupre— en el govern en temps de Joan I; s'ha de tenir en compte, però, que representava la veu del partit contrari als encartats. A Bernat Metge, se l'acusava d'haver estat subornat per Luchino Scarampi, que finançava el comte d'Armanyac, i d'haver dit en públic que més valdria que l'infant Martí hagués mort i que el rei Joan li hauria de fer tallar el cap, per les males passades que li havia fet.

Lo somni presenta el protagonista, Bernat Metge, «en la presó», alhora que convoca l'esperit del rei difunt, el qual declara la injustícia de les acusacions i augura una restitució del tort fet al seu fidel secretari. No és possible que Metge es trobés entre reixes en el moment en què situa la ficció, poc després de la mort del rei, tot i que podria haver estat detingut a casa en algun moment posterior. Moltes altres referències de *Lo somni* responen a la circumstància del procés, però convé destacar que, en el moment de la redacció, l'autor ha canviat de bàndol: no solament elogia Maria de Luna, «ara regnant», i la seva acció contra les invasions citant exemples clàssics, sinó que critica aquells que dubtaven de la seva legitimitat i deien «encara no sabets si sots regina» (en al·lusió a l'embaràs al·legat per Violant de Bar); a més, per boca de Tirèsies, afirma que el comte de Foix no tenia cap dret al regne i que l'havia envaït «acompanyat de molts potents lladres», qui sap si al·ludint al comte d'Armanyac, cosí de Joana, esposa del comte de Foix. Sembla prou clar que Bernat Metge, a més de desmentir les acusacions del procés de 1396 que l'afectaven personalment, procurava de restituir una imatge d'honradesa en el regnat de Joan I, grata a la monarquia, i que mirava de congraciar-se amb els nous reis, Maria de Luna en particular. Quan va tornar de Sicília, Martí I, ja segur en el govern i sense dependre dels consells ciutadans, absolgué tots els imputats en el procés, el desembre de 1398. *Lo somni*, possiblement confegit

després d'aquesta data i sens dubte acabat després de l'absolució, també era una manera d'exhibir la capacitat literària d'un exsecretari reial que aspirava al reingrés.

El 28 d'abril de 1399, el rei Martí envià una carta a Bernat Metge demanant-li *Lo somni*, l'obra «que el feel en Ramon Savall nos ha recitada», la qual tractava «d'un somni e d'algunes altres coses». Quan era conseller de Barcelona, Savall fou encarregat d'anar a cercar Martí a Sicília amb un estol de galeres just després de la mort de Joan I; pertanyia, doncs, al bàndol contrari dels partidaris del comte de Foix, com Bernat Metge al començament de la crisi. Que suggerís la lectura de *Lo somni* a Martí I fa pensar que devia ser molt amic de Bernat Metge; en qualsevol cas, consta que era un home de lletres: és autor del poema que comença «De mal saber, amb verinós coratge», i Francesc Eiximenis li va dedicar el *Terç* del *Crestià*. Metge reingressà com a escrivà a la Cancelleria el 1402, o abans, i fou secretari de Martí I des de 1405 fins a la mort del rei el 31 de maig de 1410, feta remarcable en el cas d'algú que havia dit públicament que fora bo tallar el cap del germà petit de Joan I, i tanmateix explicable si atenem als bons contactes polítics, com ara Ramon Savall, i a l'exhibició de perícia literària que significa *Lo somni*.

Com que, al final d'aquesta obra, l'alter ego de l'autor es nega a admetre la maldat intrínseca de la dona que intenta d'inculcar-li Tirèsies adduint arguments i exemples en sentit contrari, no sobra recordar que en la vida real Bernat Metge es va casar dues vegades, com ja s'ha apuntat. La documentació assenyala que va ser pare de diversos fills i filles —es registra una Griselda—, entre els quals n'hi ha un d'il·legítim, de nom Joan, nascut de Violant Cardona, de la ciutat de València. Metge el va reconèixer el 1402, però dos anys després va revocar la legitimació. Bernat Metge morí a Barcelona

entre febrer i juny de 1413, ja sense càrrecs amb la dinastia que ocupà el tron d'Aragó després del Compromís de Casp.

El 1409, a les acaballes de la seva carrera de secretari reial al servei de Martí I, Bernat Metge va haver de produir documents relacionats amb la mort del seu fill, Martí el Jove. L'hereu de la Corona va traspasar a la ciutat de Càller el 25 de juliol, pocs dies després d'haver aconseguit vèncer els rebels de Sardenya a la batalla de Sanluri el 30 de juny. La carta reproduïda a continuació va ser redactada per manament reial quan semblava que la sort històrica volia afavorir Martí I i el seu fill Martí el Jove, rei de Sicília. S'hi explica al capità Pere Torrelles com va arribar a Barcelona la notícia de la victòria de Sanluri i l'entusiasme —efímer— que va causar. Valgui com a mostra de l'estil epistolar del nostre autor i del clima polític i espiritual del moment.

22, juliol, 1409

Lo rei. Capità: l'altre dia rebem una lletra vostra en la qual significàvets com, après que fos arribat amb l'estol en Castell de Càller, nostre molt car primogènit lo rei de Sicília vos acollí molt bé, e com, havent gran plaer de vostra venguda, vos feu mariscal, de què havem haüt fort singular plaer e lo hi agraïm molt. Plàcia a nostre senyor Déus qui li do llonga vida e salut amb aquella prosperitat que el nostre cor e lo seu desitgen.

Sapiats que diumenge, a 14 del present mes, estants en casa de Bellesguard e desitjants molt saber novelles de nostre molt car primogènit lo rei de Sicília e de la sua host, veem de la finestra de la nostra cambra venir una galea de les parts de llevant, que arribà en la platja de Barchinona. E a cap d'un poc fo amb nos en Guillem Pujada, qui ens dix que la dita galea venia de Sardenya e que portava bona nova, però que ell encara no la sabia. E après fort poc,

estant nos en la dita finestra, veem venir mossèn Jaume Roure e en Joan Bartomeu ab tres herauts [‘missatgers’] fort corrents. E abans que fossen dos trets de ballesta prop de la dita casa de Bellesguard, començaren tots a cridar a altes veus e vengren cridant: «Victòria! Victòria! Aragó e Sant Jordi». E pujants alt en la dita casa, faeren-nos reverència e ens donaren les lletres que portaven del dit nostre molt car primogènit e de vós e dels altres, e ens recitaren llargament lo fet de la batalla e de la victòria que se n’era seguida, e de la presó [‘conquesta’] de Sanluri, les quals havia quinze jorns que havien estades fetes e encara res no en sabíem, de què haguem inestimable plaer i singular consolació, e per sobres [‘excés’] de goig prenguem-nos a plorar.

E encontinent votam d’anar a la seu de Barchinona, e d’encloure’ns aquí per tenir novena e complir altres vots que ja havíem fets esperants la bona novella dessus dita. Mas, per tal com era diumenge e així com sabets no acostumam de cavalcar aquell jorn, lla-doncs no ens moguem. Mas lo dilluns següent, a quatre hores après mitjanit, cavalcam e anem-nos-en dret camí a la dita seu, on nos encloguem [‘ens vam tancar’] que no en som eixits després. E aquí fom rebuts amb gran processó e devotes oracions. E pujam-nos-en tantost a l’altar major, e puis davallam a Santa Eulàlia, continuants tots temps les dites processó e la *Salve Regina* e oracions molt devotes que es deien cascun jorn en la dita seu e en los monestirs e esglésies de Barchinona per retre llaors e gràcies a nostre senyor Déus de la gràcia que ens ha feta.

Per tal que n’hajats plaer vos significam que som en bon punt e ben sans en tota nostra persona, per gràcia divinal, manants e pregant-vos que escrigats sovent de la salut e bon estament del dit rei e nostre molt car primogènit e del fet de la guerra e de l’estament d’aquest regne e de totes noves que sabrets, car singular consolació n’haurem.

E sapiats que som estat fort meravellats de la batalla, car bé sap nostre molt car primogènit que no era així emprès [‘previst’]. E digats-li que nos lo pregam amb fort gran afecció que no es torn sovent a fer semblants coses, car la sua persona pream molt, e no la deu així arriscar com ha fet ne exposar a fortuna ço que segurament e sens perill pot aconseguir així com farà sens tota falla per divinal gràcia, car nos e ell havem bon dret, el qual nostre senyor Déus no sap ne ha acostumat fallir ne noure [‘perjudicar’]. Aprés que haguem rebudes les dites lletres e bones novelles, venc a nos Manuel de Cassi amb lletres sobre el socors que el dit rei nostre molt car primogènit demana. E per tal com per raó de la dita novena que tenim en la seu no podem anar a les Corts, encontinent tramesem als de les dites Corts que venguessen ací a nos. E feren-ho. E posam-los davant com pus graciosament poguem lo dit fet. E ells preseren-ho fort bé. E esperam fermament e sens tot dubte que el fet haurà bon compliment e espatxat recapte [‘resolució ràpida’].

Mestre Vicent Ferrer és ací, on ja ha estat bé per sis setmanes, e diu missa alta e preïca fort meravellosament cascun jorn, en què ha contínuament de set en vuit mil persones. E ha preïcat e fet l’ofici ací en la seu denant nos, e cantat ensems amb tota la gent que hi era lo *Salve Regina* a altes veus, e ha seguida la processó per la ciutat, la qual és estada fort devota, solemne e molt bella, en què havia de vint-e-cinc mil persones a ensús que la seguien. E no sap hom que jamai en Barchinona se fes processó que per tanta gent fos seguida ne tan devotament acompanyada. A present no ha hic altres noves sinó que el papa [Benet XIII] serà ací en Barchinona lo primer dia d’agost primer vinent; e entenem-lo acollir com pus honoríficament e pus solemnement porem, e metrem-lo en lo Palau Major, e nos mudarem-nos en lo Menor. E la primera vegada que us escrivam farem-vos saber llargament l’acolliment e la festa, e els

entremesos [‘representacions teatrals’] e altres honors que fetes li haurem, per tal que n’hajats plaer.

Nos escrivim al dit rei, nostre molt car primogènit, pregant-lo que no partisca de Càller en aquests dos mesos que venen de calor. E si la nostra cara filla la reina de Sicília era aquí amb ell, nos n’hauríem fort gran plaer, e que la poria fer anar aquí amb dues o tres dones tan solament, e que totes les altres ensems amb tota la roba sinó amb aquella que necessàriament hauria mester, romanguessen en Sicília amb la més gent que pogués de sa casa, en manera que els sicilians estiguessen amb bona esperança d’ella retornar en breu, car, pus lo consell del dit rei resident en Sicília romangués en bon ordre, no li caldria tembre que res s’hi mogués, cat tot estarà pla, majorment per la prosperitat e assenyalada favor que nostre senyor Déu li dona. Per què us manam que l’instets de nostra part que ho faça, car son benavenir [‘benestar futur’] seria. Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a vint-e-dos dies de juliol de l’any 1409.
Rex Martinus.

Creem que bé us recorda que quan partís de nos, vos donam càrrec que pregàssets de nostra part al dit rei, nostre molt car primogènit, que confirmàs al monestir de la Vall de Jesús Crist la donació que li fem dels llocs d’Altura e de les Alcobeles; per què us pregam e manam que hi tengats a prop lo dit rei. E porets-vos-en informar amb en Pere Companyó, qui se’n portà trasllat aquí de la donació dessús dita.

Dirigitur a mossèn Pere Torrelles. Dominus rex mandavit mihi Bernardo Medici. (Badia & Lamuela 1975: 277-281).

La posteritat de Bernat Metge està lligada a *Lo somni*. La còpia que el rei Martí li va demanar l’any 1399 a instàncies de Ramon Savall sembla que va jugar un paper en la seva rehabilitació com a

escrivà de Cancelleria i més tard com a secretari reial. Cal recórrer als manuscrits que l'han conservat, tots del segle xv, per assenyalar algunes pistes sobre altres lectors antics de l'obra a més de Savall i del rei Martí. N'hi ha dues còpies completes, una al manuscrit espanyol 305 de la Biblioteca Nacional de França i una altra al manuscrit 17 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. El segon, que és miscel·lani, associa l'obra de Metge amb revelacions en somnis de natura molt diversa: d'una banda, la traducció d'un fragment de l'*Africa* de Petrarca que va fer Antoni Canals, l'*Escipió i Antibal*; de l'altra, relats d'apareguts, com el *De spiritu Guidonis* de Joan Gobi. Els dos manuscrits fragmentaris, el 3 de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès i el 831 de la Biblioteca de Catalunya, assenyalen altres perspectives de lectura. La versió del manuscrit de l'Ateneu és incompleta per pèrdua accidental de paper, i és del tot clar que el compilador apreciava el contingut moral i religiós de *Lo somni*, atès que el va copiar al costat d'obres de Ramon Llull. En canvi, qui va donar forma al manuscrit de la Biblioteca de Catalunya va compilar un recull monogràfic d'obres de Metge i, de *Lo somni*, en va extreure únicament els fragments misògins del llibre III (Cabré & Martí 2012: 159-164).

Un repàs dels inventaris de llibres del segle xv mostra que *Lo somni* era present en biblioteques privades de personatges molt diversos des de l'any 1410 (Cabré & Martí 2012: 165-170), mentre que a l'entrada del xvi se'n perd completament la pista, com s'esdevé amb la major part de la producció catalana medieval. Abans d'aquest silenci, que va durar fins al segle XIX, *Lo somni* va ser considerat com un punt de referència de les lletres catalanes. Joanot Martorell va manllevar-ne materials als capítols 298 i 309 del *Tirant lo Blanc* i Bernat de Vilarig, un cavaller valencià de l'entorn d'aquest autor, el cita com a autoritat d'estil elevat en una lletra de batalla

(Riquer 1985-1986). En aquesta mateixa línia, el pròleg de Ferran Valentí a la seva traducció dels *Paradoxa* de Ciceró situa *Lo somni* al capdamunt de les grans obres concebudes per importar o traduir a la llengua vernacla els continguts morals de la tradició antiga (Badia 1994).

D'ençà de l'edició de *Lo somni* de Josep Maria Guàrdia, publicada a París el 1889, acompanyada d'una versió francesa, l'obra cabdal de Metge ha ocupat un lloc d'honor a les històries literàries i ha estat objecte de successives edicions crítiques i divulgatives; també ha estat traduïda al castellà, a l'italià, a l'anglès i a l'alemany. Si alguns erudits de finals del XIX no apreciaven el treball de fonts de l'obra i acusaven Metge de plagiari, l'admiració per la perfecció de la seva prosa va guanyar molt aviat la partida, especialment gràcies als treballs d'Antoni Rubió i Lluch (1889 i 1917-1918). L'empresa que des de l'any 1923 fins a l'actualitat ha estat tenint cura de la publicació de traduccions al català dels escriptors grecs i llatins que són a la base de la tradició culta occidental es diu Fundació Bernat Metge, a causa de la sàvia utilització de Ciceró al primer llibre de *Lo somni*. Els intel·lectuals i els polítics que van escollir el nom de la sèrie treballaven en la construcció d'una nova Catalunya emergent. S'identificaven amb els valors del classicisme —anomenat sovint també *humanisme*— i s'emmirallaven en el model francès de la col·lecció bilingüe que duu el nom de Guillaume Budé, un gran expert en grec i llatí del segle XVI (Badia 1988: 13-38). L'any 1924, Josep Maria de Casacuberta va iniciar la col·lecció «Els Nostres Clàssics» amb una edició que pretenia posar *Lo somni* a l'abast de tots els catalans cultes.

La publicació de les actes del judici contra els servidors de Joan I dels anys 1396-1397 (Mitjà 1957-1958), tot i contenir tan sols les acusacions formulades pel partit contrari, va donar les bases per a

SERMÓ

*Segueixca el temps qui viure vol;
si no, poria's trobar sol
e menys d'argent.*

4 Per ço que haja bon fonament
nostre sermó
digats amb gran devoció:
Ave Maria;
8 consell-vos que de tot lo dia
no en digats pus.

Lo tema que us he dit dessús
és prou notori,
12 e lloat per lo consistori
dels grans doctors
e dels solemnes glossadors
de l'Escriptura.
16 Doncs, fets amb sobirana cura
ço que ausirets.
Jamés almoina no farets,
que això us perdríets;
20 no us confessets, si dir devíets
les veritats;
e en dejú missa no ojats,
ne begats poc.
24 Si volets hui haver gran lloc,
llagotejats;
e privadesa no vullats
de dona casta

*Qui vulgui viure cal que s'adapti al temps,¹
altrament es podria quedar sol
i sense diners.*

I perquè el nostre sermó tingui un bon fonament, digueu amb gran devoció l'*Ave Maria*;² us aconsello que no ho torneu a fer en tot el dia.

El tema³ que us he dit més amunt és prou conegut i lloat per la corporació dels grans doctors i solemnes glossadors de l'Escriptura.⁴ Feu, doncs, amb extrema cura el que sentireu.

No doneu mai almoïna, perquè hi perdríeu; no us confesseu si havíeu de dir la veritat; no escolteu missa en dejú i no begueu poc. Si voleu que avui se us consideri, practiqueu l'afalac; no vulgueu tenir familiaritat amb una dona casta

1 És a dir, que procuri d'obtenir el que vol aprofitant totes les ocasions sobre el moment.

2 Els predicadors medievals resaven l'*Ave Maria* amb l'auditori abans de començar el sermó.

3 Vegeu la Introducció per a la funció del *thema* dels sermons medievals.

4 És a dir, l'Església, corporació de doctors i exegetes.

28 (molt hom se'n vana qui no en tasta,
d'aital vianda).
Haver no porets valor granda
si no robats.

32 Consciència no hajats,
si volets viure.
Jamés no farets la gent riure
si no sots nici.

36 Treball llunyarets e desfici
de vostre cos;
e girats a tothom lo dors
qui lleal sia.

40 E no vullats haver paria
de pobra gent,
si no us donen de llur argent
o us fan fermança.

44 Tomb d'aquella part la balança
on facen llum.
A tothom pagarets de fum,
a qui degats;

48 e jamés cosa no façats
que bé us estia.
Si el cor havets plen de falsia,
serets del temps.

52 Amb l'enemic irets ensems,
e burlarets.
E si desig d'infants havets,
colets les festes.

(n'hi ha molts que presumeixen de tenir-n'hi, però no tasten aquesta vianda).⁵ Si no robeu, mai no aconseguireu un gran capital. Si voleu viure,⁶ no tingueu consciència. Mai no fareu riure la gent si no sou ximple. Fugiu de la feina i del neguit; poseu-vos d'esquena als que són lleials. No busqueu la companyia de la gent pobra si no us paguen amb els seus diners o us en donen fiança. Que la balança es decanti cap on es prometi recompensa.⁷ Pagueu amb fum els creditors; no feu mai res que us estigui bé. Si teniu el cor ple de falsedats, triomfareu. Anireu de tronc amb l'enemic i hi fareu broma. Si teniu desig d'infants, santifiqueu les festes.⁸

5 Vegeu aquest tall del llibre IV de *Lo somni*: «Quan van per les carreres, [els homes] se cuiden trencar lo coll guardant per les finestres ço que sovent los és impossible aconseguir. Puis, vanar-s'han de moltes dones, que jamai no hauran parlat amb ells ne els coneixeran.»

6 «Viure» per al propi profit, com al tema inicial.

7 «Cap on es prometi recompensa» interpreta l'expressió no documentada «on facen llum» (v. 45).

8 L'Església prescrivia abstinència sexual durant les festes de precepte.

56 Les dones que no són requestes
 presats fort poc.
 Amb l'hom qui haja lo bec groc
 fets companyia;
 60 e si bella muller havia,
 dats-li entenent
 que sots son acostat parent,
 o el fets compare;
 64 e si lo marit haurà mare,
 guardats-vos d'ella.
 Si volets haver muller bella,
 grassa e plena,
 68 si batre us vol, parau l'esquena
 o us morits tost.
 Dona qui us faça mal respost
 quan l'enquerrets,
 72 gens per això no us ne lleixets,
 que trufes són.
 No us n'estigats per res del món
 d'anar de nits,
 76 e farets a tothom despits,
 qui res vos diga.
 La dona no val una figa
 si no és lloçana,
 80 e que certs jorns de la setmana
 vaja per vila.
 Siats de natura d'anguila
 en quant farets.
 84 E jamés no dejunarets

Tingueu en poca consideració les dones que no tenen festejadors. Feu-vos amic d'un passerell;⁹ si té una dona abellidora, feu-li creure que sou un parent seu acostat o feu-lo compare vostre;¹⁰ si el marit té mare, guardeu-vos-en. Si voleu tenir una dona fornida, grassa i ben plantada, quan us vulgui estovar, pareu-li l'esquena o morireu aviat. Si una dona us posa mala cara quan la solliciteu, no deixeu pas de fer-ho, que va de broma. No us estigueu per res del món de sortir de nit; a tothom que us ho retregui, contesteu-li amb males passades. Una dona no val res si no és descarada ni si certs dies de la setmana no es passeja per la vila. Imitau la natura de l'anguila en tot el que fareu.¹¹ No dejuneu mai

9 Tradueix «hom qui haja lo bec groc» (v. 58), expressió que significa 'ésser molt innocent o mancat d'experiència'.

10 «Compare» significa 'padrí de bateig'. Compartir la condició de compare/comare establia vincles familiars estrets.

11 Frase emblemàtica de l'actitud ambigua que cultiva Metge (Badia 1988).

sinó dorment.
 No pot haver poc estament
 l'hom atrevit.
 88 Si volets esser bon marit,
 siats modorro.
 A tothom donarets pel morro,
 qui pler vos faça;
 92 e si algun mal vos perçaça,
 aquell amats.
 Si en monestir privatejats,
 tot és finat.
 96 Si volets esser mullerat
 a vostra honor,
 no hi entrevinga corredor,
 mas qualche dona
 100 a qui sia feta part bona
 de les cillades.
 E jugarem a les canviades
 de les mullers.
 104 Amb viudes haurets diners,
 si us hi feixats;
 car, puix han llurs marits robats,
 si ho sabets fer,
 108 pujar-vos-han a cavaller
 o a ric-hom.
 Jamés no porets esser prom,
 si no sots sord.
 112 Si volets estament en cort,
 siats frescal.

si no és quan dormiu. L'home agosarat no pot deixar de tenir una bona posició. Si voleu ser un bon marit, sigueu babau. A qui us faci un favor, piqueu-li el morro, estimeu-vos qui mira de fer-vos el mal. Si sou assidu d'un monestir, esteu llest. Si us voleu casar amb honor, que no hi intervingui un corredor,¹² sinó alguna dona que s'endugui una bona part dels guanys.¹³ I jugarem al joc d'intercanviar-nos les dones. Si us emboliqueu amb viuudes, tocareu diners; com que hauran robat els marits, si sabeu com fer-ho, us promouran a cavaller o a potentat. Mai no sereu un home de pro si no us feu el sord. Si voleu tenir consideració a la cort, deixeu de banda els escrúpols.

12 'Professional de fer contractes'.

13 Tradueix «cillades» (v. 101), terme no documentat.

Si veets hom que faça mal,
 no el ne reptets.
 116 En tots los consells que daretz
 fets nas de cera.
 E mostrarets amistat vera
 a qui us fa nosa;
 120 e puix trametets-li aital cosa
 que breu se'n vaja,
 o que de son estament caja,
 que es trenc lo coll.
 124 La gent vos tendrà per hom foll,
 si no guanyats
 o la muller no computats;
 puix guany aport,
 128 lleixats-la s'anar al deport
 en nom de Déu;
 car vostra vida serà breu
 si àls ne fets.
 132 A vostre amic farets retrets
 dels plers passats;
 e farets moltes malvestats
 quan haurets lloc.
 136 Si us altats de la muller poc,
 vaja al demoni,
 e separats lo matrimoni
 encontinent.
 140 Males obres fets a la gent
 e bon respost.
 Si volets aconseguir tost

Si veieu que algú fa malvestats, no el renyeu pas. En tots els consells que donareu, que el vostre nas sigui de cera.¹⁴ Donareu mostres d'amistat vertadera al qui us fa la guitza, i després fareu per manera que se'n vagi ben de pressa, o que caigui del seu estament i que es trenqui el coll. La gent us tindrà per ruc si no teniu guanys o no poseu preu a la dona; si us aporta beneficis, deixeu-la anar a divertir-se en nom de Déu; la vostra vida serà breu si feu altrament. No us estigueu de retreure els plaers passats al vostre amic; quan en tindreu l'ocasió feu moltes malvestats. Si la dona ja no us agrada, que se'n vagi al dimoni i separeu immediatament el matrimoni. Feu males passades a la gent tot dient-los bones paraules. Si voleu obtenir fàcilment

14 L'original diu «fets nas de cera» (v. 117). És una al·lusió a la sentència escolàstica segons la qual hom pot tergiversar les autoritats retorçant-los el nas com si fos de cera.

amor de dones,
 144 totes, les àvols e les bones,
 difamarets,
 e faran ço que vós volrets
 alegrement.
 148 Si malcarat sots e dolent,
 e desastruc,
 per tots temps serets pus astruc
 en muller bella.
 152 No menyspreets la dona vella
 puix sia llisa,
 majorment si entén la guisa
 de l'arrear.
 156 O si volets bones tractar
 en qualque part,
 dones hic ha que van en part
 totes setmanes,
 160 sinó el diumenge, que són sanes:
 vejats miracle!
 Puix van besar lo tabernacle
 jus santa creu.
 164 Bé és orb qui per garbell no veu:
 jo sé què dic.
 Jamés no tingats per amic
 home que us am,
 168 e si el veiets morir de fam,
 no li aidets.
 E quan muller prendre volrets,
 si és encetada

l'amor de les dones, malparleu de totes, les bones i les dolentes, i faran alegrement el que voldreu. Si sou malcarat, trist i desgraciat, sempre tindreu bona sort amb una dona abellidora. No menyspreu la dona vella si és de bon tracte, sobretot si és entesa en la manera d'abillar-se. Però si en qualsevol lloc voleu contactar-ne de ben disposades, trobareu dones que van de part durant la setmana llevat del diumenge, aleshores estan sanes: vet aquí el miracle! Després van a besar el tabernacle sota la santa creu. Qui no s'hi veu a través d'un garbell¹⁵ és ben cec: sé el que em dic. No tingueu mai per amic un home que us estimi; si veieu que es mor de gana, no l'ajudeu. Quan vulgueu prendre muller, si trobeu que està encetada,¹⁶

15 Al llibre III de *Lo somni* apareix el proverbi «bé és orb qui per garbell no es veu».

16 És a dir, que no és verge.

172 per vós no en sia menyspreada,
 car més ne val;
 e si algú vos en diu mal
 deits-lo-hi tantost.
 176 E si no és venguda al sol post,
 jaga defora;
 quan la veurets tornar, si plora
 ni és fellona,
 180 abraçats-la, que a poca estona
 farets la pau.
 No us altets d'hom si no té clau
 de la farina.
 184 Tothom prenga aquesta doctrina,
 car fort és bona:
 «Lo marit deu pintar la dona
 e fer lo llit.»
 188 Si volets esser mal graït
 deits veritats.
 Tots los absents són oblidats
 així com morts.
 192 Injúries farets e torts
 generalment,
 e puix haurets gran estament
 e bona fama,
 196 e serets quiti de la flama
 que en infern crema.

 E doncs, provat és nostre tema.
 Així us port Déu,

no la menyspreu, perquè així val més; si algú us en diu mal, torneu-vos-hi de seguida. Si no és a casa quan el sol es pon, que dormi a fora; quan veieu que torna, si plora i està enfadada, abraceu-la i en poca estona fareu les paus. No us ha d'agradar cap home que no tingui la clau de la farina.¹⁷ Que tothom segueixi aquesta sentència, que és molt bona: «Cal que el marit maquilli la dona i que li faci el llit.»¹⁸ Si voleu que ningú us ho agraeixi, digueu les veritats. Que tots els absents quedin en l'oblit, com si fossin morts. Feu injúries i males passades a totes hores i tindreu una bona posició i bona fama, i us escapareu de la flama que crema a l'infern.¹⁹

Per tant, el nostre tema queda provat. Que Déu us porti

17 Que no controli el rebost, que no tingui la paella pel mànec.

18 Que el marit «pinti», és a dir, maquilli la dona va a contracorrent del blasme general dels cosmètics; vegeu-ne una mostra al llibre III de *Lo somni*.

19 Negar les penes de l'infern suggereix que al més enllà, si és que n'hi ha, no es castiguen les culpes dels pecadors.

200 quan vós morrets, al regne seu
 e us guard de mal.
 La confessió general
 ja la sabets:
204 «Del bé que en lo món fet haurets
 vos penedits.»
 Les malvolences retenits
 mentre viscats;
208 sobre tota res comportats
 los hòmens rics
 e cells qui es fan vostres amics
 quan ops vos han.

al seu regne quan moriu i us guardi de mal. Ja sabeu com és la confessió general: «Penediu-vos del bé que haureu fet en aquest món.»²⁰ Mentre visqueu conserveu les males inclinacions. Sobretot tolereu els homes rics i els que es fingeixen amics vostres quan us necessiten.

20 Paròdia de la pregària i la confessió dels pecats que els predicadors medievals sol·licitaven al final del sermó.

MEDECINA

De vostra salut he desig,
 mossèn Bernat, e que el fastig
 que vós soferits cascun jorn
 4 vos torn en repòs e sojorn
 perquè us poguéssets alegrar.
 Amb vós he desig de burlar,
 mas lo poder m'han alguns tolt;
 8 quan Déus ho volrà seré solt,
 e depuix veurets quant riurem.
 Vós e jo quatre peus havem,
 mas no ens en podem molt servir.
 12 Solament Déus nos pot guarir,
 car no hi és hui bastant natura.
 Un remei havem: que no es dura
 res al món perpetualment,
 16 per què viscam alegrement,
 car Déus nos triarà lo millor;
 mas, si podíets la tristor
 llunyar de vós sol un petit,
 20 ja em pens que seriéts guarit,
 sí Déus m'ajut, en un senyar,
 e poríets-me visitar,
 puix jo no puc anar a vós,
 24 e romandriem nos ambdós

 dels censals que havem a Maldà;
 28 car d'aicells que Pallars vos fa
 ja creu que siats ben pagat,

Desitjo la vostra salut, mossèn Bernat,¹ i que el males-tar que patiu cada dia se us torni repòs i confort, i així tornareu a estar alegre. Tinc ganes de divertir-me amb vós, però alguns m'han pres el poder de fer-ho; quan Déu vulgui em deixaran anar, aleshores veureu com riurem.² Entre vós i jo tenim quatre peus, però no ens en podem servir gens.

Només Déu ens pot curar, que la natura avui no n'és capaç. El remei ja el tenim: com que al món res no dura per sempre, visquem alegrement, que Déu ja ens triarà la millor solució; però si poguéssiu bandejar la tristesa de vós tan sols una mica, penso que us curaríeu, si Déu m'ajuda, en un tres i no res,³ i em podríeu visitar, ja que jo no puc anar on sou vós, i ens quedaríem tots dos [...] ⁴ dels censals⁵ que tenim a Maldà;⁶ crec que esteu satisfet dels que us paga en Pallars,⁷

1 Per a la identitat d'aquest amic malalt de Metge, de nom Bernat, vegeu la Introducció.

2 Metge està privat de llibertat de moviments, però no sembla gaire preocupat; vegeu la Introducció.

3 Tradueix «en un senyar» (v. 21), és a dir, el temps que costa pesignar-se.

4 La *Medecina* ha estat transmesa per un sol manuscrit que presenta llacunes.

5 'Pensió anual redimible que paguen una persona i els seus successors en virtut d'un capital rebut del qui cobra la dita pensió' (*DCVB*).

6 Està documentat que el 1380 Bernat Metge va cobrar un censal a Maldà.

7 Personatge desconegut. Només es comenten en nota els personatges documentats.

car amb tal hom vos sou trobat
 qui sol pagar fort planament.
 32 E si la tristor prestantment
 no podets de vós ben llunyar,
 tost guarrets si volets usar
 sovent la següent medecina
 36
 del bon metge de Martorell:
 Prendets un badall d'estornell
 e dues onces de besturri
 40 mesclat amb un poc de gingurri
 e dos diners de baquiqueu.
 Si volets haver un mameu
 molt més ne valdrà la composta;
 44 e puix vós prendrets una almosta
 de fum de palla remullada,
 però fets que tota vegada
 hic sia present en Ganet.
 48 E fets-ho passar en lloc net,
 cobert amb un tataratat;
 e puix sia polvoritzat
 e passat per un prim sedàs.
 52 E si hi mesclats arriboràs,
 millor sabor hic trobarets.
 Ulls de moscards hi mesclarets,
 e dos quarts de bon badufai,
 56 e dels cabells d'en Mardufai
 amb los queixals de Gedeon;

perquè us heu trobat amb un home que sol pagar com cal. Si no podeu foragitar ràpidament la tristesa, us curareu prenent regularment la següent medicina [...] del bon metge de Martorell.⁸

Prendreu un *badall d'estornell*⁹ i dues unces de *besturri*, barrejat amb una mica de *gingurri* i dos diners de *baquiqueu*. Si voleu obtenir un *mameu*, us servirà millor una medicina composta. Després prendreu una almosta¹⁰ de *fum de palla remullada*, però fareu que sempre sigui present en Ganet. I filtreu-ho en un lloc net cobert amb un *tataratat*; després ho torneu en pols i ho passeu per un sedàs fi. Si hi barregeu *arriboràs*, trobareu que té més bon gust. Poseu-hi *ulls de mosquit*¹¹ i dos quarts de bon *badufai*, i barrejareu cabells d'en Mardufai¹² amb els queixals de Gedeó;

8 Guillem Tomàs era un metge de Martorell, probablement de formació extrauniversitària, que va tractar Joan I; vegeu la base de dades *MedCat*.

9 En cursiva els productes medicinals humorístics d'aquesta recepta paròdica.

10 'Quantitat que cap dins les dues mans unides de costat' (*DCVB*).

11 «Ulls de moscards» a l'original (v. 54). Vegeu *Lo somni*: «per moscards que les han ben enutjades e per corcons que roseguen les bigues, no han pogut dormir».

12 Mardufai podria ser el personatge bíblic Mardoqueu, atès que va de costat amb Gedeó i Absalom.

e de la barba d'Absalon
 hi mesclarets, amb un pipiu;
 60 e si llàgrimes de Daviu
 podets trobar, no us sien cares.
 E puix hajau dos pans de mares
 que sien ben secats al sol.
 64 Si mestre Bernat Oriol
 vol prestar la gramalla blanca,
 quítia serà tantost, e franca,
 de tot mal la vostra persona;
 68 e si mestre Germà vos dona
 un tros de la gramalla groga,
 fets-ho tot picar ans que ploga
 amb los materials propdits,
 72 los quals sien tots confegits;
 e puix sia'n fet lletovari,
 que al món no hi sai altre contrari
 que el vostre mal faça fugir.
 76 E si en Sabet no es vol plevir
 de fer esta confecció,
 no em pens que us puixa dir de no
 mestre Roger Angelats,
 80 si vós carament lo'n pregats,
 que vos prest lo seu escuder
 qui sap aquestes coses fer
 mills que persona que al món sia.
 84 E puix prendrets-ne cascun dia
 tantes vegades com volrets,
 car, Déu volent, en breu garrets

i barrejareu la barba d’Absalom amb una mica d’orina; si podeu trobar llàgrimes de David,¹³ no les escatimeu. Després preneu dos *pans de mares* ben assecats al sol. Si mestre Bernat Oriol¹⁴ us vol deixar la seva gramalla blanca,¹⁵ la vostra persona de seguida quedarà alliberada i neta de tot mal; si mestre Germà¹⁶ us dona un tros de la gramalla groga, feu-lo trinxar abans que no plugui amb els ingredients susdits, un cop estiguin tots reunits; després en fareu un electuari, perquè en tot el món no conec cap altre antídote per fer fugir el vostre mal. I si en Sabet¹⁷ no vol gosar fer aquesta confecció medicinal, no crec que pugui dir que no mestre Roger Angelats,¹⁸ si li demaneu amb cortesia que us deixi un escuder seu que sap fer aquestes coses millor que cap persona d’aquest món.

I després, cada dia en prendreu tantes vegades com vulgueu, perquè, si Déu vol, en poc temps us curareu

13 Les *llàgrimes de David* són les llavors d’una planta que s’usava per fer rosaris (DCVB). Aquest terme documentat podria haver suggerit els cabells, els queixals i les barbes dels altres personatges hebreus mencionats més amunt.

14 Metge documentat, que va tenir cura de Joan I quan era petit, i després va ser un dels seus metges i també del rei Martí; vegeu la base de dades *MedCat*.

15 ‘Túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors’ (DCVB).

16 Hi ha notícies d’un metge d’aquest nom relacionat amb Bernat Oriol; vegeu la base de dades *MedCat*.

17 Personatge documentat; vegeu la base de dades *MedCat*.

18 Personatge documentat; vegeu el portal *Sciència.cat*.

88 si continuats lo procés;
 majorment si tenits de prés,
 continuant en la presó,
 qui us pensarà, vullats o no,
 car fort vos porta bon voler.
 92 E vós fets-li algun plaer,
 si volets que dur l'amistat.
 Tots matins, quan serets llevat,
 Pere Rebeu farets venir,
 96 e fets-li una missa dir,
 però diga-la-us en dejú.
 Si preïc volets, no sai algú
 qui mills lo us diga que en Robert:
 100 fort ha lo sentiment obert,
 si bé no s'és gran llegidor;
 mas és caigut en gran error
 com ha fet fugir son gendre.
 104 Una filla gentil e tendra
 ha, que faria a enfillar;
 Déu li vulla bon marit dar
 per ço que multiplic lo món;
 108 car totes quantes filles són
 eixides d'aquella rabassa
 poden estar en tota plaça,
 que no n'hi vendran de pus belles.
 112 Quant al present, altres novelles
 no sé de què us pogués escriure,
 sinó que, si volets ben viure,

si seguiu aquesta prescripció; sobretot si, a la presó, hi teniu a prop algú que, contínuament, tant si voleu com si no, té cura de vós, perquè us estima molt. Si voleu que duri l'amistat, doneu-li mostres de simpatia. Cada matí, quan us lleveu, feu venir en Pere Rebeu i feu-li dir una missa, però que la digui en dejú. Si voleu sentir un sermó, no conec ningú que us el pugui fer millor que en Robert: té una visió àmplia encara que no sigui un gran lector; però ha comès un gran error fent fugir el seu gendre. Té una filla gentil i tendra, bona per tenir fills; que Déu li doni un bon marit perquè multipliqui l'espècie; totes les filles que han sortit d'aquella soca poden ocupar qualsevol plaça, que no n'hi vindran de més boniques.

Pel que fa al present, no tinc més notícies que us pugui escriure, tan sols que, si voleu viure bé,

116 que mengets poc en quantitat,
e sia ben aparellat;
e dinats-vos ans de migjorn.
E puix anats burlar al Born,
si us volets anar deportar;
120 car aquí porets prou trufar
amb molt bon hom qui hic és poblat.
Puix, amb lo sol siats colgat,
e noga-us qui noure-us porà;
124 car aquest mon mal bé farà,
e creu que no es trigarà molt.

pregueu poca quantitat de menjar però ben cuinat; i dineu abans de migdia. I després, si us voleu esbargir, aneu a distreure-us al Born, perquè és un lloc on podreu fer gresca amb molts homes bons que viuen pels voltants. Després, aneu a dormir quan el sol es pon, i que us faci mal qui en sigui capaç, perquè aquest mal meu millorarà i penso que no trigarà gaire.

LLIBRE DE FORTUNA
I PRUDÈNCIA

Jats que eu sia molt ocupats
 d'alguns afers que m'han portats
 en tal perill d'on cuid morir,
 4 gens per aisò no vull jaquir
 en lo tinter ço que ausirets.
 E si entendre hi volets
 e notar la mia ventura,
 8 coneixerets que pouca cura
 deu hom haver del temporal;
 car lo món és descominal,
 que als uns dona e als altres toll,
 12 presant lo savi menys del foll
 e l'hom cient menys del tapat;
 e sempre sec la voluntat
 los decebiments de Fortuna,
 16 qui raisó no segueix alguna,
 segons que per avant veirets.
 E preg-vos que no us enutgets
 si prolixament la us recit,
 20 ne si el dictat no és tan polit
 com als llegidors se pertany.
 E no us vullats traure susany
 si no hi vesets rima subtil,
 24 car ignorant sui de l'estil
 dels trobadors del saber gai.

Sapjats que el primer jorn de mai,
 l'any de la Nativitat santa
 28 de Déu mil e tres-cents vuitanta

Tot i queestic ben atrapat en uns afers que em penso que em mataran, no vull que això em faci deixar dins del tinter el que sentireu. I si voleu escoltar la meva aventura i prendre'n nota, us adonareu que convé tenir poca cura de les coses temporals, perquè el món és un desgavell: als uns els dona i als altres els pren, valora menys el savi que el beneit, l'home instruït menys que l'obtús, i la voluntat s'adapta als enganys de la Fortuna que, com no trigareu a veure, no segueix cap mena de raó.¹ I us prego que no us enutgeu si us ho conto prolixament i si el poema no és tan polit com escauria als lectors. Tampoc no cal que feu mofa si no hi trobeu rimes subtils: és que no domino l'estil dels trobadors del gai saber.²

Heu de saber que el primer dia de maig de l'any de la santa nativitat de Déu mil tres-cents vuitanta-u,³

1 L'autor es presenta desenganyat per l'adversitat, com Boeci a la *Consolació de la Filosofia*.

2 Els trobadors del gai saber són els poetes coetanis que concorrien als certàmens de Tolosa i de Barcelona.

3 El primer dia de maig s'associa a la plenitud del bon temps: *La faula* de Guillem de Torroella comença el matí de Sant Joan. Vegeu la Introducció per a la crisi financera de 1381.

ez un de plus, ans d'alba clara,
 quan m'haguí llavada la cara
 amb aigua pura, e les mans,
 32 al cor me véngron dolors grans
 e tantost fui pus fred que gebre;
 e tastí'm lo pols, e de febre
 no em sentí punt, ans tenc la vena
 36 son dret camí; mas hac tal pena
 mon cor que no ho poria dir,
 car semblava volgués eixir
 l'arma del cors, tals surts donava.
 40 E pensei-me que si m'anava
 un pauc deportar vers la mar,
 pogra cella pena lleixar,
 que si em duràs me corrompera.
 44 E solet tenguí ma carrera
 així com m'ho haguí pensat,
 e encontinent fui deslliurat
 de la dolor que em destrenyia.
 48 Aprés un pauc viu que sesia
 prop una barca un hom vell,
 tot despullat, amb un capell
 de cànem gros sobre son cap;
 52 en l'una mà tenc un anap
 e en l'altra un cantell de pa.
 E quan me vi fortment cridà,
 disent: «Sényer, mercè m'hajats!»
 56 «En prom», dix eu, «què demandats?
 Volets, per Dieu, algun diner?»

abans de la llum de l'alba,⁴ quan ja m'havia rentat la cara i les mans amb aigua clara, vaig sentir una gran opressió al cor. Estava més fred que el gebre, em vaig prendre el pols i no vaig trobar-hi gens de febre perquè la vena palpitava correctament, però el meu cor patia tant que no us ho sabia explicar i, pels salts que feia, semblava que l'ànima hagués d'abandonar el cos.⁵ Vaig pensar que si m'anava a esbargir una mica cap a la banda de mar podria esquivar un malestar que, si continuava, m'hauria destruït. Vaig emprendre el camí tot sol tal com havia pensat i, de cop i volta, em vaig sentir alliberat del dolor que m'oprimia.⁶ Al cap de poc vaig veure assegut prop d'una barca un home vell molt mal vestit que duïa un barret de cànem tosc al cap; en una mà hi tenia una copa i en l'altra un crostó de pa.⁷ Quan em va veure em va cridar dient:

—Senyor, ajudeu-me!

—Bon home —vaig dir—, què demaneu? No voleu pas diners per l'amor de Déu?

4 Quan el narrador torna del viatge, al final del relat, encara no s'ha fet de dia: durant l'estada a l'illa de Fortuna el temps s'atura.

5 Els símptomes d'aquesta malaltia suggereixen que és d'origen psíquic i no físic. Més endavant Prudència ho confirma amb el seu diagnòstic.

6 Efectes terapèutics de l'aire de mar tal com s'entenen a l'època.

7 Guillem de Torroella, a *La faula*, segueix un papagai que el fa pujar dalt de la balena que se l'enduu mar endins. El vell mal vestit exhibeix els atributs de Diògenes el Cínic. Vegeu la Introducció.

«No, sényer, que major mester
 l'havets vós», dix ell, «que en cercats
 60 e cascun jorn imaginats
 com ne porets esser fornit;
 ez ieu no trob major delit
 sinó quan no hai què despendre,
 64 car sui cert que no pot deixendre
 lo meu estat en pus baix lloc;
 e vós temets plus que gran foc
 ço que deuríets desitjar.
 68 Mas preg-vos que em vullats donar
 —e seré-us tostemps obligat—
 un tabà que hai anit lleixat
 en esta barca per oblit
 72 (amb la qual arribei anit
 en aicest lloc amb gran tempesta),
 e donar-m'hets tota la resta
 que posseesc en aquest món,
 76 car, per ma fe, tan robat son
 que no m'hi poria llevar.»
 «En prom», dix ieu, «segons que em par,
 de pauc vos tenits per pagat.
 80 Volgra m'haguéssets asemprat
 que us donàs la roba que port.»
 Car ieu era de tal acord
 que la'm despullàs mantinent.
 84 E pugé-me'n alegrement
 alt en la barca, sens dir àls.
 Ez ell, com a vilanàs fals,

—No, senyor, no, que us fan més falta a vós —va dir ell—. N'aneu buscant i cada dia imagineu maneres d'obtenir-ne; en canvi, a mi, el que em fa content és no tenir res per gastar: estic segur que el meu estat ja no pot caure més avall, mentre que a vós, allò que hauríeu de desitjar, us fa més por que el foc.⁸ Us prego que m'abasteu —i us n'estaré sempre agraït— un mantell que vaig deixar oblidat dins d'aquesta barca, que ahir a la nit em va portar en aquest lloc enmig d'una gran tempesta. Amb això em donareu la resta de tot el que posseeixo en aquest món, perquè vaig tan mal equipat que ni tan sols em puc aixecar.

—Bon home —vaig respondre—, pel que veig sembla que amb poca cosa en teniu prou. M'hauríeu pogut demanar que us donés la roba que porto.

I és que estava del tot disposat a treure-me-la allà mateix. Vaig pujar tot content dalt de la barca sense dir res més. Però ell, com un grandíssim pocavergonya,

8 El discurs de Diògenes revela que la pèrdua dels diners és la causa del malestar del narrador i avança la lliçó de Prudència. Vegeu la Introducció.

88 quan haguí l'esquena girada,
 tantost hac la barca varada
 amb me, qui fui dins tot solet.
 De vela e de rems fui net,
 e de govern, car no n'hi hac.
 92 «No em son cobert d'aquest escac»,
 dix ieu, «per què el joc n'és perdut.
 Amb falses tretes m'ha vençut
 aquest traidor amb qui em fiava;
 96 mas jo la li faré pus blava,
 en ma fe, si jamés lo vei.»
 Veus qui a vil hom fa servei
 com ne cobra mal gasardó!
 100 «D'aquestes burles hajam pro»,
 dix ieu, «e puis vendrà la guerra.»
 E volguí-me'n eixir en terra,
 mas no en viu en neguna part.
 104 «Ai las!», dix ieu, «Ara sui fart
 de ben servir, pus mal me'n pren!
 Ai las! E què em val si refrèn
 de lleigs vicis ma voluntat?
 108 Ai las! Per què val pietat
 si, havent-la, consella hom mal?
 Ai las! E per què sent igual
 de l'home just lo pecador?
 112 Eres veig que és en gran error
 lo món. E ja s'hi tingués foc!
 Car ja ve lo mortal estoc
 que em vol l'arma del cors llunyar.»

tan bon punt vaig girar-me d'esquena, va varar de cop la barca amb mi a dins. M'hi vaig quedar tot sol, sense remes ni vela ni timó; no n'hi havia.⁹

—No m'he previngut d'aquesta mala jugada —vaig dir— i per això tinc les de perdre. Jo em fiava d'aquest traïdor que m'ha vençut amb un engany, però si el torno a veure, per ma fe, que n'hi faré una de més grossa.

Vet aquí que qui fa un favor a un mal home n'obté un mal guardó!

—Deixem estar els greuges —vaig afegir—, que la guerra ja vindrà.

Vaig voler saltar a terra, però no en veia per enlloc.

—Ai de mi! —vaig dir—. Ara sí que estic fart de fer bones obres que m'acaben perjudicant. Ai de mi! De què em serveix mantenir la meua voluntat allunyada de mals vicis? Ai de mi! De què val la pietat si, quan en tens, dona mal resultat? Ai de mi! Com és que l'home just sent el mateix que el pecador? Ara m'adono que el món es troba en un gran error. Tant de bo s'hi calés foc! Ja veig venir l'estocada mortal que em separarà l'ànima del cos.

9 De barques que naveguen sense timó, remes ni vela, se'n troben a les aventures medievals, sobretot si descriuen anades al més enllà, com ara el *Purgatorio* de Dante.

116 Aprés un pauc va refrescar
 la mar e el vent e el temps sinestre,
 que semblava que fos pinestre
 la barca, o sac esquinçat,
 120 car l'aigua que per un forat
 entrava per l'altre eixia;
 e puis la barca que prenia
 tals surts que semblava volàs.
 124 «Cest viatge serà ivaç
 finit», dix ieu, «segons que em par.»
 Pógrets-me lladoncs descalçar
 de rialles, que no ho sentira;
 128 car, cert, no crei que nulla vira
 pogués volar pus prestament.
 Aprés un pauc cessà lo vent
 e l'alba començà lusir,
 132 e regardei entorn e engir
 de me, si pogra veser terra;
 e semblà'm que a la part esquerra,
 entorn vint milles lluny de mi,
 136 terra vesés, e no em sabí
 de gauig què m'hac esdevengut;
 e el mal que havia sostengut
 me sovenc menys que quan nasquí.
 140 Perquè és ver que après gran camí
 plau a l'home cansat repòs;
 ez après gran secada, ros;
 ez après nuit, lo dia clar;

Al cap de poc el mar, el vent i el mal temps van prendre força i la barca semblava una panera o un sac esquinçat, perquè l'aigua entrava per un forat i sortia per un altre, i després botava tant que semblava que volés.

—Em penso que aquest viatge serà ràpid —vaig dir.

M'hauríeu pogut treure les sabates tot jugant que ni me n'hauria adonat,¹⁰ perquè no crec que cap sageta pogués volar més de pressa. Al cap de poc el vent es va calmar i l'alba va començar a apuntar. Vaig mirar per tot el meu voltant si podia veure terra i em va semblar veure'n per la banda esquerra, unes vint milles lluny de mi: de l'alegria no sabia què em feia. Em recordava tan poc del trasbals que havia passat com del dia que vaig néixer. Perquè és ben cert que, després d'una gran caminada, a l'home cansat li convé reposar; i la rosada, després de la sequera; i després de la nit, el dia clar;

10 La velocitat extraordinària pròpia del vehicle màgic deixa el narrador estupefacte.

144 ez après gran fam, bon menjar;
 ez après marriment, trop riure.
 «Encara», dix ieu, «poré viure
 e fer esmena de mos torts
 148 e dar almoines per los morts
 preiant Déu que els do paradís.»
 E la barca, susau e llis,
 mentre ieu era en est pensament,
 152 acostec-me en un pauc moment
 prop una roca fort agresta;
 e tantost, sens altra requesta,
 de la barca salté al ferm.
 156 «Encara», dix ieu, «no em referm
 que sia de mort deslliurat,
 car ma ventura m'ha portat
 en lloc on de fam moriré;
 160 e puis, que jamés no seré
 en cementeri sebollit,
 car no serà mon cors poirit
 que feres l'hauran devorat.
 164 Car no conec que hi haja estat
 home vivent, ne hic haurà
 aitant com lo món durarà,
 car lloc ho vei deshabitat.»
 168 Eres dic que és bé veritat
 que no sap hom què s'hic desig;
 car cascun jorn haurets fastig
 d'aisò d'on gauig esperarets,
 172 ez haurets plaers mantes vets

i després de passar gana, menjar bé; i després de la pena, riure d'allò més.

—Encara podré viure —vaig dir— i corregir les meves males accions, donar almoines pels morts i pregar a Déu que els concedeixi el paradís.

Mentre pensava aquestes coses, en un no res la barca em va acostar amb suavitat i dolçor a tocar d'una roca feréstega. Vaig saltar de la barca a la terra ferma sense pensar-m'ho gens.

—Encara no estic segur —vaig dir— d'haver-me salvat de morir, perquè la sort m'ha portat en un indret on moriré de fam, i a més mai no m'enterraran en un cementiri; les feres es menjaran el meu cos abans que es podreixi. No crec que aquí hi hagi hagut mai persona viva ni que, mentre duri el món, n'hi hagi d'haver cap, veig que és un lloc deshabitat.

Ara us dic que és ben veritat que no sabem què desitgem, perquè tot sovint ens molesta allò que ens havia de donar alegria, i moltes vegades ens dona gust

d'aisò d'on esperats tristor.
 E per ço que major dolor
 hajats de la perplexitat
 176 en què ieu era lladoncs pausat,
 dir-vos-he, com pus breu porai,
 lo lloc quin era ne l'esmai
 que n'hac tan fort lo meu trist cor,
 180 que em meravell com prest no mor
 cascuna veu quan li recorda;
 e no hai gens pasor que em morda
 algun, provant-me lo contrari,
 184 si doncs amb document falsari
 son injust procès no fundava.

La mar sapjats que environava
 la roca de cascuna part,
 188 que era tan alta que amb un dard
 tocara hom al cel primer.
 E quan lo vent era lleuger
 e el temps adonós e temprat,
 192 la mar estava en son estat,
 que null enuig ne dan fasia
 en aicell lloc, e puis floria
 cascuna planta en tots temps.
 196 Fulles e flors e fruits ensems
 hi havia mentre durava
 lo temps susau, mas co's mudava
 no hi calia mais confessar;
 200 car la mar vesérets alçar

allò que ens prometia tristor. Per tal que tingueu més compassió de la perplexitat en què em trobava, us explicaré tan breument com podré en quin lloc havia anat a parar i l'espant tan fort que va tenir el meu pobre cor, i em sorprèn que no mori de sobte cada cop que se'n recorda. No tinc gens de por que ningú em desmenteixi provant el contrari, si no és que fundava el seu procés injust en un document fals.

Heu de saber que el mar envoltava la roca per tots cantons, i era tan alta que amb un dard s'arribaria abans al primer dels cels.¹¹ Quan el vent era suau i el temps agradable i temperat, el mar era al seu lloc i no causava cap molèstia ni cap dany a aquell lloc; aleshores totes les plantes florien sense parar. Mentre durava el bon temps hi havia alhora fulles, flors i fruits, però quan canviava, només quedava el confessar, perquè hauríeu vist com el mar s'alçava

11 Aquest indret al·legòric segueix la descripció de l'illa on viu Fortuna a l'*Anticlaudià* d'Alà de Lilla. La versió que fa Metge del text llatí de l'*Anticlaudià* és deutora de la interpretació que en fa el *Roman de la Rose* de Jean de Meun. Per a més detalls, vegeu l'anotació de Cabré (2010). Segons la cosmologia antiga, el primer dels cels és el cel de la Lluna.

OVIDI ENAMORAT

Oh vosaltres, qui us enutjats de portar lo jou d'amor, aprenets d'on m'és vengut tan gran e tan sobtós mudament!¹

Sàpies, verament, que era una donzella de meravellosa bellesa, dotada de tots graciosos béns, e no li fallien nenguns dons de fortuna, en tant que no em cuid ne em pens que en nenguna altra persona se sien acordats tants béns.

Tres germanes s'eren conteses qual² la dotaria de més béns; la primera és Natura poderosa, e la segona Gràcia abundosa, la terça Fortuna, que no s'acorda amb hom del món, car als massa llargs³ és escassa e als amesurats és llarga e prous.⁴ Emperò, amb aquesta donzella s'era acordada, donant-li llargament riqueses e nobletat, a la qual Natura ja havia donats molts mellors dons, ço és: gentilesa de cors e bonesa d'ànima, en tant que no era neguna que a ella se

1 El narrador ofereix la seva experiència eròtica agrejolça als amants insatisfets.

2 *s'eren conteses qual...*: 'haviem discutit quina d'elles...'

3 *llargs*: 'generosos'.

4 *prou*: 'noble, generosa'.

pogués acomparar en costumes ne en enginy; e Gràcia l'havia així feta graciosa, que semblant dolçor de paraula no era trobada a la sua en tot lo món; en tant que tothom s'inclinava per la graciositat de la sua paraula e de sa gentilesa e, encara, la sua bellesa inclinara Hipòlit,⁵ lo molt cast, si doncs los ulls no hagués tolt.⁶ En tant era bella e gentil que nenguna descripció a la sua bellesa no seria bastant;⁷ car primerament la selva dels cabells seus, environant e abraçant lo seu cap rodonet, resplendia e lluïa així com or. E quan la selva dels seus cabells l'afeixugava, ella los se trunyellava⁸ fort ordenadament, alguns pocs exceptats envers la sua cara subtilment volants. E lo seu front era especiós⁹ e blanc, la blancor del qual no podia sobrepujar nengun vori ne negun llir. E la línia de les sues celles era negra e encorbada com a bell arc. E los seus ulls eren molt bells e clars, la riba dels quals no es mullava de llàgrimes ne d'altra sutzor. E lo nas era fet per mesura, que no era massa llong ne massa breu, ne era aguileny ne de bugia;¹⁰ no hi havia res que mal hi estigués; lo naril¹¹ no era massa ample ne degotant d'humor del cervell.¹² E los

5 *inclinara Hipòlit*: 'hauria inclinat Hipòlit'. Hipòlit va rebutjar la passió amorosa de Fedra, la seva madrastra, que, desesperada, es va llevar la vida.

6 *los ulls no hagués tolt*: 'si no tingués els ulls trets', en el sentit de 'si no hagués perdut la vista'.

7 Els tractats de retòrica medievals proposaven un model de bellesa femenina adolescent, la *descriptio puellae*, extret bàsicament de les obres d'Ovidi.

8 *trunyellava*: 'trenava'.

9 *especiós*: 'bell'.

10 *bugia*: 'simi'.

11 *naril*: 'nariu, forat del nas'.

12 La destil·lació mucosa, que la medicina antiga relacionava amb el cervell, era característica del model de lletjor atribuït a la vellesa.

mels¹³ de la cara eren així vermells com a flor de magrana, e aparia que aquí es barallassen roses amb llirs, car la color blanca com a llet e vermella com a rosa engenraven aquí una mixta color, emperò lo blanc vencia la vermella color;¹⁴ en los quals mels de cara, quan la donzella se prenia a riure, se feïen algunes fossetes que fort estaven bé en la sua alegre cara, car llavors aparia que degué atorgar tot ço que hom li demanàs. E les sues orelles, petites e eren cobertes dels cabells. E la boca havia estreta e breu, sinó quan se reïa, que tornava instantment mitjancera.¹⁵ Los llavis havia un poc grossets, semblants de color de cirera quan són collides en temps de pluja e puix se segueix lo sol. Los quals llavis, com fossen un poc girats, aparia que es volguessen oferir a rebre dolços besars.

E quan la donzella reïa, parlava o menjava, de dins la sua boca li aparia una orde de cadeneta pus clara que argent, ço és les sues dents ordenades, en bella orde allotjades, igualment aquí posades, e ésser menudes e gentils. E lo seu coll era pla, e ple, e llis, e tornejat, que nengun nervi ne nenguna veneta aquí no aparia, ne nenguna clapa, ans era pus blanc que neu. Les sues mans eren blanques, e los seus dits eren prims, plens, tornejats, iguals e llongs per mesura; e les palmes eren blanques així com a llet, e les ungles havia fort lluent.

Los altres membres de les vestidures eren coberts, mas bé podia hom devinar que ço que era cobert era assats bell e gentil per ço que hom veïa descobert. En lo seu pits se llevaven dues coses rodones, ço és dues mamelles, que aparia que desitjassen ésser ben

13 *mels*: 'pòmuls'.

14 A l'edat antiga, el color rosa no tenia ni nom ni estatut propi, per això es descriu com a barreja de blanc i vermell.

15 *mitjancera*: 'més grosseta'.

premudes de dolços abraçaments. E los seus braços eren llongs, subtils, blans e plens. E lo seu cors era prou llong, e envers la corretja¹⁶ delgat. E les anques eren no massa grosses e molt amples. E lo seu peu era breu, envers lo mig corb e dret davant. E creu¹⁷ que nengun ornament ne negun aparellament no li estiguera millor que veure-la tota nua.

Oh, ja la pogués veure tota nua; no diré que jo la pogués tenir tota nua! E encara hi havia molt més de la sua bellesa que jo no us he dit ne parlat, car no serien paraules bastants a tan gran bellesa com aquesta donzella havia, e nenguna descripció no poria declarar amb quants delits aquesta volgués ésser amada, o amb quants solaços e jocs ella sabés si mateixa ésser apta.

Lo meu ull, cóbeu¹⁸ e desitjós, havia posades aquestes coses, les quals denuncià al meu cor; e lo meu cor començà massa ardidament esperar que la donzella amb dolces paraules o amb dons pogués conquerir e haver e, si mester hi fos, paraules e ultra d'acostumat llargament hi despenés.¹⁹

E açò imaginant, la petita volga²⁰ del foc d'amor cresqué en un gran foc; mas jo no havia lloc ne temps amb ella de parlar, car lo pare e la mare la feïen bé guardar, que nengú no la pogués enganyar. Per què era mester a mi qualque persona que entre mi e ella fos

16 *corretja*: 'cintura'.

17 *creu*: 'crec'.

18 *cóbeu*: 'cobejós'.

19 *ultra d'acostumat llargament hi despenés*: 'hi gastés amb més abundància del que se sol fer'.

20 *volga*: 'volva, guspira'.

mitjancera e que fos bella parlara, e que sens sospita pogués amb mi parlar e amb ella semblantment sens que negú no se'n degués meravellar. E com aitals coses jo em pensàs, e totes les velles de la ciutat per lo meu cor hagués passades, finalment me venc una velletona, pobra e molt poderosa de llengua, veïna de ma germana, a la qual doné sovent almoïna per pietat; e era estada nodrissa, al temps passat, de la dita donzella de mi amada. Albiré²¹ que aquesta seria pus profitosa que nenguna persona del món en aquest fet acabar.

Jo a aquesta me n'aní, e escometí-la de paraules, e mantinent li proposí e li prometí moltes coses si de ço que jo li deïa me tenia secret. E dix-li que si me'n decelava,²² que jo la'n faria penedir; així que ella se començà d'excusar, proposant molts esdevenidors perills, e dient:

—Oh mesquina! Com ho faré jo això? Si son pare ho sabia, què faria jo, mesquina? Certes, ell me faria matar o em faria tal adobar que no faria goig a res. E tot açò sabries tu ben negar, que res d'açò m'haguesses dit, e en res no me'n volries ajudar. Per què et preg, per los déus, que d'aquí avant d'açò no em pregs, ans jaquesques²³ la mia vellesa e la mia vida, que serà poca; e preg-te que em lleixes estar, si et plau finir en pau. E més am viure segura en pobresa aquests pocs dies que he a passar, que per riqueses a les ànimes damnades anar. E posat que d'açò jo escapàs, més am viure segura que per la tua promissió sotmetre'm a tan gran por.

E jo llavors, com més s'excusava, aitant més esperava d'haver mon desig; e llavors més la requeria, dient-li que per res aquesta cosa de

21 *Albiré*: 'Vaig pensar'.

22 *decelava*: 'descobria'.

23 *jaquesques*: 'deixis'.

son pare no seria sabuda, car aital donzella, tan bona, tan sàvia, tan avista,²⁴ null temps d'açò que hom li digués no ho descobriria per res. Finalment jo imaginí que les mies promissions, sens dons, no valien res a inclinar la dita velletona a aquest fet procurar. Per què jaquí²⁵ la mesura e la manera acostumada de donar, e doní-li molts dons, prometent-li més que no li poguera donar, car així me'n forçava amor. E doní-li una copa de vi, doní-li blat, doní-li llegum, doní-li una perna de cansalada, doní-li una gonella e doní-li una pellissa, doní-li tres peces de tela de les quals se fes lo corporal²⁶ e de l'altra se fes sotsfaltes.²⁷ E tantost que açò li haguí donat, jurà los déus, donà's a les fúries d'infern, averanyà's²⁸ tots los mals del món, si felment²⁹ ella no treballava en exequir³⁰ los meus desigs; així que ella se n'anà a la donzella e tornà contant coses moltes e infinites.

Primerament me contà amb quanta cautela ella recaptà hora covinent e en quina manera amb gran por ella hi entrà, e com començà amb ella parlar de mi e lloar-me aitant com poc;³¹ especialment me recontà que la dita donzella li donà repulsa, emperò cortesament. Així que açò hac recontat, adés espaordia mi, mesquí, adés me dava alguna poca esperança.

E jo reprenguí-la dient que així o així ho deguera haver dit. E ella jurà los déus que així lo hi havia dit e que de res no mentia.

24 *avista*: 'llestà'.

25 *jaquí*: 'va deixar'.

26 *corporal*: 'part de la gonella que cobria el cos' (*DCVB*).

27 *sotsfaltes*: 'faltes interiors'.

28 *averanyà's*: 'es va pronosticar'.

29 *felment*: 'fidelment', de *feel*, *fèl*, 'fidel'.

30 *exequir*: 'executar'.

31 *poc*: 'pogué'.

No em sé què me'n crega, emperò força és de creure-la de ço que em diu.

E així me menà per paraules llong temps.³²

E com cosa haja haver fi,³³ pus que la dita vella, molt monçoneguera³⁴ e falsa, m'hac menat per noves e per ambages³⁵ llong de temps, en tant que d'aquí avant no podia pus imaginar, cogità³⁶ una gran falsa e dix-me així:

—Oh senyor molt car, sobirana fiança de la mia vida, esperança de la mia ajuda e bastó de la mia vellura! Jo sé bé que aquesta verge que tu ames, ella sobre totes les coses ama a tu, e per res no ho vol atorgar ne a mi confessar. Per què jo l'enganyaré en aquesta manera e guisa que jo et diré: jo en faré que una nit, la qual jo amb tu emprendre, jo la faré romandre fora de la cambra de son pare e de sa mare per llavar lo cap.³⁷ E hi ha aquí una petita cambra al dret costat, en la qual les serventes solen dormir. E quan lo pare e la mare seran adormits, jo li faré aquí reclinar lo seu cap, per tal que fent brogit obrint la cambra, no despert son pare ne sa mare. E tu, aparellat envers la novena hora de la nit, vendràs sobtosament e obriràs les portes; e jo hauré amagat la llum, e sotmetent un poc lo cardinaril³⁸ de la porta, per tal que no faça brogit, tu entraràs e en lo llit nua la trobaràs. E llavors no sies peresós, car si una vegada obtens ton talent, null temps despuix no n'iràs fatigat.

32 *E així ... temps*: 'I així em va entretenir amb raons molt temps'.

33 *com cosa haja haver fi*: 'com que tot ve que s'acaba'.

34 *monçoneguera*: 'mentidera'.

35 *per noves e per ambages*: 'amb reports i circumloquis'.

36 *cogità*: 'planejà'.

37 *llavar lo cap*: 'rentar-se els cabells'.

38 *sotmetent un poc lo cardinaril*: 'deixant el pestell una mica fluix'.

E jo, creent ço que dix, fort esper amb gran pena la dita nit,³⁹ tement molts perills e moltes coses imaginant. Doncs, en lo dia, en lo qual aquella nit que era empresa devia venir, llavé tot lo meu cors e fiu-me raure la barba e toldre lo pentenill,⁴⁰ donant los meus membres a dormir, e cibé mi mateix ous sorbits⁴¹ e abeuré de bon vi e fi. E, la nit vinent, per tal que no m'adormís, comencé d'estudiar; emperò ans de totes coses, procuré lo rellotge parar⁴² per tal que no em pogués escapar l'hora que era empresa; la qual, pus que fo atesa,⁴³ jo apaguí lo llum e aní-me'n envers la porta de la cambra, e doní tal colp del front que la sang n'anà per la cara avall. E així, torbat e ofès, esderroqué'm per l'escala avall, no pas comptant los graons.

Jo llavors me cuidé ésser mogut de les fúries d'infern,⁴⁴ com veïa que tan sinistres coses, si no a tard, no em solien esdevenir. Emperò jo em comaní als déus que em volguessen ajudar. E lo meu servidor, no sabent res d'açò que jo havia emprès, havia tancada la porta amb bona clau, e cuidant obrir, trobí la tancadura torbada. Les quals coses totes a mi eren senyal de mal a venir.

Finalment, trenqué la tancadura e les portes e jaquí tot ço que hi era a lladres, e cuitós aní-me'n a la casa de la mia cara donzella, de la qual trobí ja lo forrellat remogut, e comencé n'ésser alegre. E entrant de costat en la cambra empresa, amb la mà davant anant, comencé a cercar lo llit. E dic-vos que ella jaïa en un llit fort petit, quaix

39 *fort esper amb gran pena la dita nit*: 'espero molt ansiosament la nit convinguda'.

40 *toldre lo pentenill*: 'treure el pèl del pubis'.

41 *cibé mi mateix ous sorbits*: 'em vaig alimentar xuclant ous'.

42 *procuré lo rellotge parar*: 'em vaig preocupar de disposar el rellotge'.

43 *atesa*: 'arribada'.

44 *cuidé ésser mogut de les fúries d'infern*: 'vaig creure que se m'enduien les fúries de l'infern'.

apremuda,⁴⁵ de dormir. Oh déus, quanta dolçor endolcia los meus molls! Amb quant gran desig lo meu cor era turmentat!

No és pas açò lleuger de dir sobtosament. Aitant com puix remoc trigues⁴⁶ e tota triga m'és damnosa per molt que sia breu.

Despull-me les vestidures, e cuit-me aitant com puix; mas aital cuita a mi tornà en triga; e enaprés, despullat, metí'm en lo llit, trobant-la tota nua. Cuidí'm que bon dia em fos vengut, e comencí-la abraçar.

Ai las! E tan poc durà aquella dolçor que primerament era en los molls meus! Car abraçant trobé coses contràries als meus vots; lo so de la viula me tornà en gran plor; l'esperança dels meus delits tornà a mi en meravella;⁴⁷ la falla del foc d'amor sobtosament s'apagà; ço que lo fetge amb algú abrivament ventós m'havia fet engruixar⁴⁸ se lllanguí e caigué de tot en tot, e tota la vigor me fugí, e los meus membres tots s'esmaiaren. E qui poguera creure que una donzella de setze anys tan tost pogués ésser envellida, e una rosa en tan breu temps no fora esmortida? Null temps no fò tan sobtosa mudació que tan tendra donzella en tan poc temps així es fos en aital vellesa mudada. Ai las!, quant són dissemblants los membres de la donzella amb los membres d'aquesta vella traïdora!

E bé la mostren los seus membres ésser vella, com lo seu coll era tot nirviós, e les espatlles parien puntes agudes, e lo seu pits

45 *quaix apremuda*: 'gairebé comprimida'.

46 *trigues*: 'tardances, esperes'.

47 *meravella*: 'sorpresa'.

48 Esment dels factors fisiològics de l'erecció segons la medicina antiga.

era dur com a roca, e les mamelles eren buides e ruades,⁴⁹ així com són les bosses dels pastors; e en lo ventre havia tals rues que aparia solcs de camps, e les anques havia seques, e les cuixes fort cruels, lo genoll havia inflat, pus dur que degun diamant.⁵⁰ Així que tantost jo em lleví del llit e, tot felló, volguí-li metre la ganiveta; emperò reconeguí'm⁵¹ que no ho fes per la fama de la donzella a conservar, e deferí mi mateix⁵² per tal que escàndol no se'n seguís, jatsia que tota esperança d'ella haver, de tot en tot de mi es fos toltà.

E així l'amor, si bé era apagada, sobrepujà la mia dolor. No fo pas açò poc⁵³ que jo així desesperat encara amava, ans fo sobirana prova que jo son digne d'èsser amat, que així desesperat puix amar.⁵⁴ Emperò, encara no he trobada nenguna qui em vulla correspondre a la mia amabilitat. Mas jo no volia ésser menys bon amador a aquesta donzella, la qual jo bé sabia que no havia culpa en res. Emperò jo, departit de consell e de saviesa, envides⁵⁵ me poguí vestir, e tirant la porta, tot trist e marrit torné-me'n a la casa, a la qual envides poguí tornar. E sens tot llum torní-me'n al llit tot plorós, e imaginé quina venjança faria d'aquesta vella traïdora que així m'havia enganyat. No hi trobava nenguna condigna venjança, tant era cruel lo fet. Car, si li donava mort, fort és lleugera la pena que sobtosament per mort fineix.⁵⁶ Doncs, visca plorosa aquest pecat e sia tots temps

49 *ruades*: 'arrugades', de *rua*, 'arruga'.

50 La retòrica medieval proposava aquest model de lletjor per al cos femení envellit, extret també bàsicament de les obres d'Ovidi.

51 *reconeguí'm*: 'vaig recapacitar'.

52 *deferí mi mateix*: 'jo mateix vaig aturar-me'.

53 *No fo pas açò poc*: 'No era poca cosa'.

54 *que així desesperat puix amar*: 'que puc continuar estimant tot i la desesperació'.

55 *envides*: 'amb prou feines'.

56 *fineix*: 'acaba'.

freturosa, e no trob negú qui li haja pietat, e posat que li sia res donat, no menge pa, si doncs no és de gra podrit; no tast ne bega vi, si no és agre e gras. Haja tos eternalment, e les juntures gota li trenc; haja febre sens remei, e haja set, la qual per molt que bega no puixa apagar; haja fred e no sofrable⁵⁷ calor; e a ella sia continuable plor e llàgrimes sens fi; haja sanglots sobtosos e espessos⁵⁸ sospirs; no vac⁵⁹ de badallar e los seus rots sien pudents; no es puixa mocar ne puixa escopir, ans l'apostema⁶⁰ haja a deglutir; la veixiga ne lo ses merda ne orina no puixa tenir, mas davant e detràs cascun forat continuadament haja a orinar. Com per tal traïció que a mi feta ha, no porà haver tants mals que a mi fos venjança bastant.

Hec-vos⁶¹ que no hac passat molt de temps, sobrevinent dolor me renovellà lo meu plor, car la donzella pres marit, lo qual la se'n menà en llongues⁶² parts, en tal lloc que jo no podia trobar lloc ne ocasió d'allà anar. Encara jo no havia provat ja si ella sabia que jo d'ella així fos torbat. E tu, quisculla sies, qui t'emmenes aquella que tant am, vejares m'és⁶³ que de mig del pits m'hages tret lo cor. Emperò, haguí-m'ho a fixar,⁶⁴ car jo no podia vedar al pare que no la donàs a qui es volgués e no la fes anar lla on se volgués.

57 *sofrable*: 'tolerable'.

58 *espessos*: 'freqüents, abundants'.

59 *vac*: 'reposi, deixi'.

60 *apostema*: 'mucositat infectada'.

61 *Hec-vos*: 'Vet aquí'.

62 *llongues*: 'llunyanes'.

63 *vejares m'és*: 'em sembla'.

64 *haguí-m'ho a fixar*: 'vaig haver de conformar-m'hi'.

VALTER E GRISELDA

LLETRA DEDICATÒRIA

A la molt honorable e honesta senyora madona Isabel de Guimerà,¹
Bernat Metge, salut e reverència subjectiva.²

A mi, encercant entre los llibres dels filòsofs e poetes alguna cosa amb la qual pogués complaure a les dones virtuoses, ocorrec³ l'altre dia una història la qual recita Petrarca, poeta laureat, en les obres del qual jo he singular afecció. E com la dita història sia fundada en virtuts de paciència, obediència e amor conjugal, e a mi sia cert que, entre les altres virtuts, vós, senyora, siats dotada d'aquestes singularment, per ço he deliberat d'arromançar⁴ la dita història, e de trametre-la-us perquè vós e les altres dones virtuoses prenats exemple de les coses en aquella contengudes (no per tant que jo em pens que vosaltres freturets⁵ d'aquesta doctrina, car sens ella sots

1 Vegeu la Introducció.

2 *reverència subjectiva*: 'reverència de súbdit o subjecte', és una fórmula de cortesia de les cartes de Cancelleria.

3 *ocorrec*: 'em va venir a les mans'.

4 *arromançar*: 'traduir en llengua vernacla'.

5 *freturets*: 'estigueu necessitades'.

assats pacients e virtuoses, mas per ço que, oints la present història, siats pus ardents en seguir les dites virtuts, car diu lo mestre d'amor, Ovidi, en les obres del qual en temps que jo amava me solia molt delitar, que al cavall lleuger quan corre no li nou⁶ si hom li dona alguna esperonada),⁷ suplicant-vos que la present història vullats benignament oir, e en les adversitats, les quals algú en aquesta present vida no pot esquivar, quan lloc serà, ben recordar d'aquella, per ço que mills e pus pacientment puixats aquelles soferir, de les quals Déu vos vulla preservar per sa mercè.

En Itàlia és una província ornada de molts notables castells e viles, apel·lada lo marquesat de Saluzzo,⁸ de la qual era marquès un fort noble baró apellat Valter, jove, bell e molt graciós, no menys noble de costumes que de llinatge, e, finalment, en totes coses fort insigne; sinó que, content d'açò que fortuna li havia dat, no curava de l'esdevenidor e trobava tan gran plaer en caçar que totes les altres coses que a fer havia ne menyspreava. E especialment no es curava de prendre muller, de la qual cosa los seus vassalls e sotmesos eren fort dolents e despagats.⁹ Los quals, com molt ho haguessen sofert, anaren ensems al dit Valter, e la u d'ells, lo qual era de major autoritat, o per bell parlar o per major privadesa que havia amb lo dit Valter, dix així:

6 *nou*: 'molesta, fa nosa'.

7 Tradueix «Nil nocet admissio subdere calcar equo» (Ovidi, *Ex Ponto* VI, 38).

8 *Saluzzo*: ciutat del Piemont.

9 *dolents e despagats*: 'dolguts i descontents'.

—Molt noble marquès, la tua humanitat dona a nos audàcia e gosar que, tota vegada¹⁰ que els fets ho requiren, amb devota confiança parlem amb tu, e que ara les voluntats que tots tenim secretes en los nostres coratges¹¹ la mia veu notific a les tues orelles; no pas que jo haja algun interès singular en açò, mas per tal com tu, segons que per molts indicis e senyals has sovent provat, mostres e reputes que jo son a tu molt car denant tots los altres. Com, doncs, totes les tues coses plàcien e hagen a nos tostemps plagut, per ço que puixam jutjar que siam benaventurats com aital senyor havem, e serem molt pus benaventurats en l'esdevenidor que tots nostres veïns, suplicam-te humilment que vulles prendre muller, e que açò vulles fer espatxadament,¹² car los jorns se'n van e volen fort lleugerament. E jatsia que tu sies en la flor de ton jovent, emperò la vellesa ensegueix aquesta flor; la mort és proïisma a tota edat: tothom igualment ha a morir, e l'hora és incerta. Plàcia't, doncs, que oges les pregàries d'aquells qui no menysprearien los teus manaments, e comana a nos l'elecció de la muller; car nos la't procurarem tal que ella serà digna d'acostar-se a tu, e de tal llinatge que tots porem estar amb bona esperança d'ella. Deslliura'ns, doncs, d'aquesta trista ànsia en què som, per ço que, si Déu disposava en altra manera de tu, no te n'anasses menys de lledesme successor¹³ e nos romanguésem sens regidor algú.

Lladoncs, lo dit Valter, mogut per les piadoses pregàries dels seus, dix:

10 *tota vegada*: 'sempre'.

11 *los nostres coratges*: 'els nostres cors'.

12 *espatxadament*: 'ràpidament'.

13 *menys de lledesme successor*: 'sense successor legítim'.

—Vosaltres, amics, me forçats de fer cosa que jamás no fo al meu cor. Jo m'adelitava que visqués en llibertat, la qual fort tard és en matrimoni. Per què jo em sotmet de bon grat a la voluntat de vosaltres. E jatsia que jo confio de la vostra saviesa e fe, vull rellevar vosaltres del càrrec que volets prendre per mi, car jo mateix me'n vull haver l'afany de cercar-la'm, com jo sia cert que la noblesa de l'u no ennobleix l'altre e que moltes vegades los fills són dissemblants als pares. Tot lo bé que és en la persona no li ve d'altre sinó de Déu, al qual jo coman mi e tots mos afers, esperant que Ell m'hi trobarà cosa que serà expedient a repòs e salut mia. E pus vosaltres trobats plaer que jo prena muller, promet-vos que jo compliré vostre desig en breu; però vull que em prometats que qualsevulla muller que jo prena, amb sobirana honor e reverència la tractets, e que entre vosaltres no haja algun qui en diga mal ne es clam de la mia elecció per mi faedora.¹⁴ Qualsevulla muller que jo prendré, aquella vull que sia vostra senyora, e sia així tractada per vosaltres com si era filla de l'emperador.

Lladoncs, tots a una veu, concordablement, li prometeren fort alegrement d'atendre e complir son manament, així com aquells qui per sobres¹⁵ de goig a penes cuidaven veure lo dia de les núpcies: amb tan gran goig e plaer l'esperaven. Lo qual dia lo dit Valter los assignà que fossen aparellats a la celebració d'aquelles; e noresmenys manà als seus domèstics e familiars que solemnement aparellassen les coses necessàries a la festa.

No molt lluny del palau del dit marquès era situada una vila petita, poblada d'alguns pagesos, fort pocs e pobres, entre los quals

¹⁴ *per mi faedora*: 'que jo faré'.

¹⁵ *sobres*: 'excés'.

n'hi havia un pus pobre que tots los altres apellat Janícola; e havia una filla apellada Griselda, assats bella de cors, e molt era pus bella e noble de bones costumes e de virtut del coratge; la qual s'era nodrida en sobirana pobresa, amb vianda grossera, e, ignorant tot desig carnal, jamés no havia imaginat ne girat lo enteniment en folls ne en delicats pensaments, ans reposava en lo seu pits virginal coratge d'home vell e savi. E amb inestimable caritat servia diligentment son pare, e, pasturant algunes poques d'ovelles que havia, filava cascun jorn, e puis, tornant-se'n en casa, aparellava cols o espinacs o altres viandes covinents a la sua condició e feïa lo llit a son pare. E, finalment, tot son temps despenia en pietat e obediència filial.

E com Valter hagués acostumat de passar sovent per la casa de son pare e s'hagués pres esment moltes vegades de la virtut d'aquesta nina —la qual virtut no era manifestada a la gent, ne en parlava algú per ço com era de tan baix estament—, lo dit Valter se mès en cor de prendre aquesta per muller sobre totes les altres.

Lo dia de les núpcies s'acostava, e tothom se meravellava d'on vendria la nòvia, ne qui era. E lo dit Valter, entretant, feïa provisió d'anells d'or e de corones e d'altres ornaments; e feu fer vestidures, calces e sabates a forma e a mesura d'altra donzella, la qual era d'estatura semblant a Griselda. Amb tant venc lo dia assignat, e com algú no sabés noves de la nòvia, tothom estec fort meravellat, e majorment per ço com ja era hora de dinar e la vianda e la casa eren aparellades. Lladoncs Valter, així com si degués eixir a carrera a la sua esposa, isqué fora la sua casa, ben acompanyat de molts nobles hòmens e dones, dreçant son camí vers la vileta dessus dita.

E Griselda, ignorant les coses que per ella eren aparellades, e portant aigua amb un cànter en lo seu cap, entrà-se'n en la casa de son pare per ço que espatxàs ço que a fer havia e que anàs amb les

altres nines a veure l'esposa de son senyor. E dementre que Valter anava pensiu entre si mateix acostant-se vers la casa de Janícola, cridà Griselda per son nom, interrogant-la on era son pare. E aquella, reverentment e amb gran humilitat, respòs-li que en casa era; a la qual dix Valter:

—Mana-li que vinga a mi.

E quan lo pare de la dita Griselda fo vengut, lo dit Valter, prenent-lo per la mà, dix amb veu baixa per ço que negú no ho oís:

—Janícola, jo sé que tu ames molt a mi, e tostemps he conegut tu per bo, feel e lleial, e les coses que a mi plaen jo em pens que tu les hages per agradables. Emperò una cosa singularment vull saber: si vols haver per gendre mi, qui son ton senyor.

Lladoncs Janícola, espaordit de les dites paraules, dix:

—Jo no dec voler ne avorrir sinó així com plaurà a tu, qui ets mon senyor.

—Entrem-nos-en, doncs —dix Valter—, tots sols, per ço que en presència tua jo puixa interrogar d'algunes coses ta filla.

E après que foren entrats dins la casa de Janícola, esperant defora e meravellant-se tot lo poble, trobaren Griselda fort molt meravel·lada e espaordida de l'aveniment de tan gran hoste. A la qual dix Valter:

—A ton pare e a mi plau que sies ma muller, e pens-me que semblant plàcia a tu. Però una cosa te vull demanar: si vens acordada que après que lo nostre matrimoni serà acabat e complit, lo teu coratge se convenga de bon grat amb lo meu, així que en neguna cosa jamés se desconvenga amb la mia voluntat, e que tot ço que jo volré fer te plàcia, e que no em contrastaràs¹⁶ ne em faràs mala cara jamés.

16 *contrastaràs*: 'contradiràs'.

Al qual la dita Griselda, tremolant per la novitat d'aquest fet, respòs:

—Senyor meu, jo no son digna de tan gran honor; però si la tua voluntat és, e fortuna mia, que així sia com tu has dit, jo et promet que no tan solament faré ço que tu manaràs, ans encara te dic que jamés no pensaré res que sia contra ton voler, ne tu poràs fer alguna cosa, posat que¹⁷ em manasses matar, la qual sia desplaent a mi.

—Assats me basta¹⁸ —dix Valter.

E mostrant aquella públicament al poble, dix:

—Aquesta és ma muller; aquesta és vostra senyora. Aquesta amats e honrats, e, si mi havets car, hajats aquesta molt per pus cara.

E per ço que ella no portàs res de la fortuna vella en la novella casa, feu-la despullar tota nua a les honrades dones qui eren aquí, e dels peus fins al cap la feu vestir de vestidures noves. La qual, après que fo vestida, pentinada e ben arreada, a penes la conec lo poble. E encontinent Valter l'esposà e li donà un fort bell anell; e fent-la cavalcar en un cavall blanc, feu-la amenar amb gran alegria, present e acompanyant tot lo poble, al seu palau. En aquesta manera foren celebrades les noces fort solemnement.

E nostre senyor Déu feu tanta de gràcia a la dita Griselda, que algú no pogué jutjar que fos nodrida en casa de pastor, sinó en algun palau imperial: tant era cara e venerable envers tots. E a penes coneguera hom qui la conegués de nativitat que fos filla de Janícola; tanta era l'honestat de la sua vida e la noblesa de les sues costumes e la dolçor de les sues paraules, amb les quals se tirava¹⁹ los coratges

17 *posat que*: 'encara que'.

18 *Assats me basta*: 'Amb això en tinc prou'.

19 *se tirava*: 's'atreia'.

APOLOGIA

Estant a mi,¹ l'altre jorn, amb gran repòs e tranquil·lant² de la pensa en lo meu diversori,³ en lo qual acostum estar quan desig ésser ben acompanyat —no pas dels hòmens qui avui viuen, car pocs d'ells saben acompanyar, mas dels morts, qui els han sobrepujats en virtut, ciència, gran indústria e alt enginy, e jamai no desemparen aquells qui volen amb ells conversar ne els deneguen usdefruit de les grans heretats que els han lleixades, ans los conviden incessantment que usen d'aquelles, bé que en trobaria hom molts entre nosaltres que les alienarien de bon grat si podien, e crec que si els en fos donada facultat trobarien pocs compradors, per tal com alguna cosa no hic és preada ne requesta⁴ si no és plaent al cors e profitosa a la bossa—, venc un gran amic meu apellat Ramon, hom no molt fundat en ciència, mas de bon enginy e de covinent memòria. Lo seu cognom

1 Per a la complicació de la sintaxi d'aquest període, vegeu la Introducció.

2 *tranquil·lant*: 'estant amb tranquil·litat'. Adapta el llatí *tranquillare*.

3 *diversori*: 'cambra d'estudi'. Adapta el llatí *diversorium*.

4 *no hic és preada ne requesta*: 'aquí no és valorada ni buscada'.

vull celar per causa.⁵ E après que hagué tocat algunes vegades a la porta del meu diversori, car jo no li volia obrir perquè no em torbàs, coneguí, en lo continuar que feïa de tocar, que cuitat era,⁶ e obrí-li la porta.

Lladoncs ell entrà dins e dient que amb mi volia parlar un poc; e siguem-nos ambdós en sengles escabells, e raonam-nos tot lo jorn de diverses matèries, les quals, per esguard d'ell, qui me n'ha molt pregat, perquè no m'obliden —car gran plaer trobaré sovent en reduir-les a memòria— he deliberat de comanar a tu, petit llibre meu, lo qual vull que haja nom *Apologia*, que vol dir 'excusació e satisfacció', car en tu seran excusades e defenses diverses impugacions fetes contra veritat e satisfet a mos dubtes per gràcia divinal.

E per tolre⁷ fatiga a aquells que llegiran, no vull que en tu sia trobat «dix» e «diguí», sinó «Ramon» e «Bernat», per tal com lo dit amic meu e jo som així anomenats. D'aquest estil han usat tots los antics, especialment Plató en lo *Timeu*, e Ciceró en les *Qüestions tusculanes* e Petrarca en los *Remeis de cascuna fortuna*, e en altres llocs.

E per tal que no tengam temps,⁸ sàpies que el raonament començà així:

RAMON: —Si les mies paraules, les quals seran fort breus, engendraran per ventura torbació a ton estudi, preg-te que les vulles pacientment tolerar, car per la gran cuita que he de partir d'aquesta ciutat, no pusc a present esperar que et trobàs sens ocupació.

5 *celar per causa*: 'amagar per motius justificats'.

6 *cuitat era*: 'estava preocupat'.

7 *tolre*: 'treure, llevar'.

8 *per tal que no tengam temps*: 'per no perdre temps'.

BERNAT: —No torbaran, per molt que en vulles dir, ans som ben cert que m'endregaràs,⁹ car jamai no em partesc¹⁰ de tu que no em report algun bé. E pus tan cuitat ets, digues ço que dir-me volràs.

RAMON: —Jo, veent la gran pestilència que per nostres pecats, o per què es vulla, car no sé què s'és, hic ha tant durat e dura encara, he deliberat —e així ho metré en execució— que amb ma muller e amb mos infants e amb alguna part de ma companya, car partida d'aquella hic entenc a lleixar per guardar ma casa, hic partesc a cuitadament,¹¹ e que me'n vaja en alguna part que sia quítia e neta d'aquest mal. E per tal son vengut a tu per pregar-te que, així com en presència has emparat tostemps mos afers, tu vulles en ma absència prendre càrrec d'aquells e haver per recomanada ma casa e aquells que hi romandran.

BERNAT: —Ço de què m'has pregat haurà bon recapte tant com en mi serà; e pus així és, vé-te'n en nom de Déu. Sinó que em dubte que massa no et detengués, gran plaer hauria que sabés de tu que t'ha induït a deliberar de partir d'ací per fugir a la dita pestilència.

RAMON: —Com, què? E no veus tu a ull que tothom hic mor e no perdona a edat ne a llinatge masculí ne femení, ne a ric ne a pobre, e, ço que pus dur és, a bons ne a mals? Ans si bé te'n prens esment, n'hic moren menys dels mals que dels bons. Veus, encara més, que aquells que hic parteixen e en van en altres parts no moren d'aquest mal, e si ho fan, són...¹²

9 *endregaràs*: 'em portaràs pel recte camí'.

10 *no em partesc*: 'no em separo'.

11 *hic partesc a cuitadament*: 'me'n vagi a tota pressa'.

12 El text del manuscrit s'interromp aquí.

LO SOMNI

LLIBRE I

Poc temps ha passat que estant en la presó, no per demèrits que mos perseguidors e envejosos sabessen contra mi, segons que despuis clarament a llur vergonya s'és demostrat,¹ mas per sola iniquitat que m'havien, o per ventura per algun secret juí de Déu, un divendres, entorn mitjanit, estudiant en la cambra on jo havia acostumat estar, la qual és testimoni de les mies cogitacions, me venc fort gran desig de dormir, e llevant-me en peus passegé un poc per la dita cambra; mas sobtat de molta son, convenc-me gitar² sobre lo llit, e sobtament, sens despullar, adormí'm, no pas en la forma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants³ solen dormir.⁴

1 La documentació mostra que Metge, tot i que va ser processat, no va estar materialment a la presó durant la crisi successòria de 1396. Situar Bernat a la presó l'acosta a la figura de Boeci a la *Consolació de la Filosofia*.

2 *convenc-me gitar*: 'em vaig sentit forçat a ajeure'm'.

3 *famejants*: 'que passen fam'.

4 Bernat s'adorm abans de tenir la visió del més enllà, com el protagonista del *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio.

Estant així, a mi aparec, a mon vijares,⁵ un hom de mitja estatura, amb reverend cara, vestit de vellut pelós carmesí, sembrat de corones dobles d'or, amb un barret vermell en lo cap.⁶ E acompanyaven-lo dos hòmens de gran estatura, la u dels quals era jove, fort bell e tenia una rota⁷ entre les mans; l'altre era molt vell, amb llonga barba e sens ulls, lo qual tenia un gran bastó en la mà. E entorn de tots los dessús dits havia molts falcons, astors e cans de diversa natura, que cridaven e udolaven fort lletjament.

E quan haguí ben remirat, especialment lo dessús dit hom de mitja estatura, a mi fo vijares que veés lo rei en Joan d'Aragó, de gloriosa memòria, que poc temps havia que era passat d'aquesta vida, al qual jo llongament havia servit. E dubtant qui era, espaordí'm terriblement.⁸ Lladoncs ell me dix:

—Allunya tota por de tu, car jo son aquell que et penses.

Quan jo l'oi parlar, coneguí'l tantost; puis tremolant diguí:

—Oh senyor! Com sots vós aci? E no morís l'altre dia?

—No morí —dix ell—, mas lleixí la carn a la sua mare, e retí l'esperit a Déu, qui el m'havia donat.

—Com l'esperit? —diguí jo—. No puc creure que l'esperit, si res és, puixa tenir altre camí sinó aquell que la carn té.

5 *a mon vijares*: 'segons que em va semblar'.

6 Aquesta indumentària correspon a la manera de vestir de Joan I. Les dobles corones d'or són una divisa o emblema que el rei va crear el 1392.

7 *rota*: instrument de corda pinçada de la mateixa família de la lira, molt present a la iconografia medieval. Solia tenir forma triangular i cordes paral·leles a la caixa de ressonància.

8 L'espant de Bernat davant de l'aparició de Joan I imita el de Franciscus davant de Veritat al *Secretum* de Petrarca.

—E doncs, què entens —dix ell— que sia jo? No saps que l'altre dia passé de la vida corporal en què era?

—Oït ho he dir —responguí jo—, mas ara no ho crec, car, si fóssets mort, no fórets ací; e entén que sots viu. Mas la gent, o per tal com ho volria, car tots temps s'alegra de novitats, e especialment de novella senyoria, o per alguna barateria que vol fer, ha mes en fama que sots mort.⁹

—La fama —dix ell— és vera que jo he pagat lo deute a natura; e lo meu esperit és aquest qui parla amb tu.

—Vós, senyor, me podets dir què us plaurà; mas, parlant amb vostra reverència, jo no creuré que siats mort, car hòmens morts no parlen.

—Ver és —dix ell— que els morts no parlen; mas l'esperit no mor, e per consegüent no li és impossible parlar.

—No m'apar —diguí jo— que l'esperit sia res après la mort, car moltes vegades he vist morir hòmens e bèsties e ocells, e no veïa que esperit ne altra cosa los isqués del cors, per la qual jo pogués conèixer que carn e esperit fossen dues coses distintes e separades; mas tots temps he cregut que ço que hom diu esperit e ànima no fos àls sinó la sang o la calor natural que és en lo cors, que per la discrepància de les sues quatre humors se mor, així com fa lo foc per lo vent que el gita de son lloc, o quan és corromput lo subjecte en què és, que s'apaga e d'aquí avant no el veu hom.¹⁰

9 Joan I va morir el 19 de maig de 1396. Vegeu la Introducció per a la crisi política que seguí.

10 Descripció mèdica de la mort. Bernat només sembla conèixer els tipus inferiors d'ànima que l'aristotelisme anomenava vegetativa o sensitiva i per això els associa a la vida animal. Galè, en descriure la vida com una combustió, va comparar la mort amb una llàntia que s'apaga, per un buf o perquè es consumeix l'oli o el ble.

—Molt ets enganyat —dix ell—; apar que no faces diferència entre esperit e esperit.

—No n'hi faç alguna —diguí jo—, que totes les coses animades veig morir en una manera.

—No és ver que en una manera muiren —dix ell—, car de tres maneres d'esperits vitals ha creat nostre senyor Déu: uns que en la creació del món hagueren començament d'Ell e no són coberts de carn, e aquests són los àngels; altres, que han novell principi del Creador e són coberts de carn, mas no moren amb aquella, e aquests són los hòmens; altres, qui són coberts de carn, e neixen e moren amb aquella, e aquests són los animals bruts.¹¹ L'hom és estat creat en lo mig, per tal que fos pus baix que els àngels e pus alt que les bèsties, e que hagués alguna cosa comuna amb lo sobirà e amb lo jussà,¹² ço és a saber, immortalitat amb los àngels e mortalitat de la carn amb les bèsties, entrò que la resurrecció reparàs la mortalitat.¹³

—Ja us he dit, senyor, que totes les coses animades he vist morir en una forma, e jamés no viu¹⁴ lo contrari; e per consegüent àls no crec, majorment quan veig que Salomó, en lo llibre apellat *Eclesiastès*, fou de l'opinió en què jo son, dient: «Una és la mort dels hòmens e de les bèsties, e igual la condició de cascú; així com moren los hòmens, moren les bèsties e totes coses que espiren, e l'home no ha res més avant que la bèstia.»¹⁵

11 *animals bruts*: 'animals irracionals'.

12 *amb lo sobirà e amb lo jussà*: 'amb allò que és superior i amb allò que és inferior'.

13 Aquest punt de la doctrina cristiana és manllevat literalment dels *Diàlegs* de sant Gregori.

14 *viu*: 'he vist'.

15 La cita d'*Eclesiastès* 3,19 és presa del text de sant Gregori.

—No apar —dix ell— que hages clara coneixença de la intenció del savi que has al·legat, car ell no dix açò en persona sua, mas dels impiadosos e infirmants;¹⁶ e així ha plagut a sant Gregori en lo *Diàleg*, e a sant Tomàs, *Contra los gentils*. E apar bé que així sia, car en la fi del dit *Eclesiastès*, quaix determenant,¹⁷ hi ajusta: «Tro que sia tornada la pols en la sua terra, d'on era, e l'esperit retorn a aquell qui l'ha donat.»¹⁸ E après un poc, dix: «La fi de les paraules totes, ensems ojam: tem Déu e serva los seus manaments; a açò fer és creat tot hom.» En les quals paraules apar que Salomó en persona de molts parlava;¹⁹ puis, dient que l'oïssen tots ensems, exprimi²⁰ a aquells la dita sua conclusió vertadera. Noresmenys, bé saps tu que moltes coses creu hom que no pot veure.

—Ver és —diguí jo—, mas no els tenc per savis aquells qui n'usen. Ço que veig crec, e del pus no cur.²¹

—Digues —respòs ell—: abans que vinguesses en lo món, què eres?

—Ço que seré après la mort —diguí jo.

—E què seràs?

—No res.

—Doncs, no res eres abans que fosses engenrat?

—Així ho crec —diguí jo.

—E per què ho creus?

16 *infirmants*: 'descreguts'.

17 *quaix determenant*: 'gairebé al final'.

18 Manlleu de la *Summa contra gentiles* de sant Tomàs que aclareix aquest equívoc de lectura.

19 *en persona de molts parlava*: 'parlava en nom de molts'.

20 *exprimi*: 'expressà, comunicà'.

21 *e del pus no cur*: 'no em preocupo de res més'.

—Per tal com cascun jorn veig que la dona, per l'ajustament de l'hom, se fa prenys, e d'abans no ho era; e puis pareix alguna creatura, la qual de no ésser ve a ésser.

—Hoc, mas —dix ell— ço que tu has vist en altres no ho has vist en tu mateix. Emperò, digues-me si et recorda què eres abans que fosses engenrat.

—A mi —diguí jo— no em recorda ni son cert què era, car no ho viu; mas ben crec que no era res, car hom son així com los altres e convé que seguesca²² llurs petjades.

—Doncs —dix ell—, tu creus ço que no has vist.

—Ver és, senyor, que algunes coses crec que no he vistes. E per ço que he atorgat, no ho puc negar; e a la veritat, com més hi pens, pus clar ho veig, car moltes vegades he cregut diverses coses que no es podien clarament provar. E majorment una cosa fort comuna a totes gents: si hom demanava a cascun hom qui és estat son pare, ell anomenaria aquell qui es pensa que ho sia, però no ho sabia certament, sinó per sola creença.²³

—Bé està —dix ell— açò: gran plaer és a l'argüint²⁴ quan lo responent no solament atorga la sua conclusió, ans la prova.

Lladoncs l'espaiardiment me començà a passar;²⁵ e dubtant encara en ço que em deïa, volguí-m'hi acostar per besar-li los peus e les mans.

22 *convé que seguesca*: 'cal que segueixi'.

23 El raonament probatori procedeix dels *Diàlegs* de sant Gregori, però esmentar només el pare i no tots dos progenitors suggereix una simplificació maliciosa per part de Bernat, que és qui el proposa.

24 *l'argüint*: 'el que argumenta'.

25 Bernat s'apaivaga, com Franciscus al *Secretum*.

—Tira't²⁶ —dix ell—, car aquest cors de què em veus cobert, fantàstic²⁷ és e no el pories ne t'és llegut²⁸ tocar. Aquell al qual tu solies servir e fer reverència e honor, convertit és en pols.

Dels meus ulls isqueren lladoncs fort espesses llàgrimes e del cor gemecs e sospirs grans; les plagues me refrescaren e tots los meus ossos cruixiren, e aquella hora fou a mi pus dolorosa que aquella en la qual sabí que ell havia pagat lo deute a natura.

—No plors —dix ell— ne sies trist, car de remei inútil usaries. Quant és per mon interès, no et cal plorar, car covinentment estic per gràcia divinal, e per ésser monarca no volria tornar en lo món, e ja menys per lo teu plant. Car si a mi has perdut, qui era ton senyor, tan bo o millor l'has cobrat. Ell te gitarà,²⁹ a ta honor, de la presó en què ets e no sofrerà que et sia fet tort;³⁰ car fort és just e virtuós e coneixerà tost la mala intenció dels teus perseguidors, jatsia que, per comportar³¹ aquells per raó de la sua novella senyoria, no t'espaxarà tan tost³² com tu volries e mereixs per justícia. Puis, si el serveixs, te'n sabrà ben remunerar. Però a tu no te'n cal fer grans noves, car bé el coneixs.

—Senyor —diguí jo—, ver és, e aital esperança he jo en ell; mas a present no en veig venir les mars.³³

26 *Tira't*: 'Apartat'.

27 *fantàstic*: 'imaginari, quimèric'.

28 *llegut*: 'lícit'.

29 *te gitarà*: 'et traurà'.

30 Metge havia d'escriure això després de l'absolució dels encartats en el procés del maig de 1396 que va aplicar el rei Martí el 7 de desembre de 1398. Vegeu la Introducció.

31 *comportar*: 'satisfer, accontentar'.

32 *t'espaxarà tan tost*: 'resoldrà el teu cas tan ràpidament'.

33 *no en veig venir les mars*: 'no en sé veure cap indici'. Expressió no documentada.

—Oh! —dix ell—, comuna malaltia és dels hòmens que ço que molt desitgen no creen que jamás los venga, o si els ve, és tard a llur parer.

—Amb que vinga qualque dia, senyor —diguí jo—, bé en seré content, car prou se fa tost ço que bé es fa.³⁴ Quant és a present, d'açò no cur molt; ço que a nostre senyor Déu plaurà e a ell, serà plaent a mi. Solament, senyor, si no us és enuig, vos suplic que em vullats dir què és esperit e que em donets a entendre la sua immortalitat, si possible és, car en gran congoixa estic de saber-ho, per tal com no ho puix entendre; e vós havets-me dit que l'havets retut a Déu. E segueix-se, per consegüent, que esperit sia alguna cosa immortal.

—La tua conclusió —dix ell— és vera. E no em meravell si no ho pots entendre, car tu no hi vols primament especular. No és cosa en lo món, per fàcil que sia, que no torn difícil o quaix impossible al no volent fer aquella.³⁵

—Jo, senyor, de bon grat ho faria, mas lo meu grosser enginy no és suficient a comprendre tan alta matèria sens ajuda vostra.

—Ara, doncs —dix ell—, atén diligentment a açò que et diré. Molts doctors de l'Església de Déu, filòsofs, poetes e altres cients³⁶ e devots hòmens tractants d'aquesta matèria, han fet llur poder de donar a entendre als hòmens del món, així de paraula com amb escriptura, què és esperit o ànima, car en lo cors humanal una mateixa cosa són. Mas segons la diversitat dels oficis que la dita ànima exerceix, és en moltes maneres anomenada. Car vivificant lo cors

34 *prou se fa tost ço que bé es fa*: frase proverbial, 'el que es fa bé es fa prou de pressa'.

35 *al no volent fer aquella*: 'a qui no la vol fer'.

36 *cients*: 'savis'.

és apel·lada ànima; e, volent, coratge; sabent, pensa; remembrant, memòria; justament judicant, raó; e inspirant, esperit. Emperò la sua essència una sola és e simple. E entenents-ho molt mills que no ho saberen dir,³⁷ no ho han pogut perfetament explicar; ne jo, dementre que sia cobert d'aquesta vestidura que em veus portar, no t'hi poria molt més dir que ells han dit; car entrò que sia passat³⁸ lo temps per Nostre Senyor a ma penitència ordenat, obligat son en partida als defalliments d'aquells, no molt menys que si encara era ajustat a la carn. Una cosa tan solament hi puix enadir: que et dic certament, per ço com ho veig en mi mateix, que ço que els doctors de l'Església de Déu han sabut per revelació divinal e per relació de molts ressuscitats e dit de l'ànima racional és ver; e molts filòsofs e poetes se són acostats assats a la veritat en quant humanal enginy ho pot comprendre.

—Senyor —diguí jo—, aitant ne sé com ne sabia. No veig que d'àls sia crescut mon saber a present, sinó de vostre testimoni.

—No és poc —dix ell— en tan dubtós fet haver testimoni que sens altre mitjà depòs de certa ciència;³⁹ majorment que els altres concordants amb ell sien majors de tota excepció e irrepel·libles.⁴⁰

—Sia vostra mercè, doncs, senyor, que em digats què n'han escrit los dits doctors, e vós què en sentits, per tal que mills ne romanga instruíit.⁴¹

37 *entenents-ho molt mills que no ho saberen dir*: 'com que ho entenien molt millor del que sabien expressar'.

38 *entrò que sia passat*: 'fins que no hagi passat'.

39 *depòs de certa ciència*: 'testifiqui a favor de la ciència veritable'.

40 *sien majors de tota excepció e irrepel·libles*: 'estan pel damunt de tota objecció i són irrefutables'.

41 *mills ne romanga instruíit*: 'quedi més ben informat sobre això'.

Lladoncs ell baixà los ulls e, amb cara quaix irada, dix:

—A mi convé dir ço que et farà poc fruit, car aitampoc ho entendràs; emperò valràt ço que porà.⁴² Entre los antics filòsofs fo gran qüestió què era l'ànima. E dix Nasica que el cor; Empèdocles, la sang; altres digueren que una part del cervell tenia lo principat de l'ànima; altres, que el lloc e cadira de l'ànima eren en lo cor; altres, en lo cervell; Zenó dix que l'ànima era foc; Aristoxen, harmonia de sons; Xenòcrates, nombre; Plató fenyé triplicitat en l'ànima, lo principat de la qual, ço és la raó, posà en lo cap, e les dues parts, ço és ira e cupiditat, volgué separar, posant ira en los pits⁴³ e cupiditat dejús les entràmenes; Dicearc dix que l'ànima no era res, e que vanament deïa hom «animals» e «coses animades»; Galè dix que l'ànima era complexió;⁴⁴ altres, que era cors; Aristòtil, que après de Plató s'acostà més a la veritat que els dessús anomenats, dix que era *endelecheia*, vocable grec que vol dir 'continuat moviment e perdurable'.⁴⁵ E cascú dels dessús dits s'esforçà a provar la sua opinió com mills pogué.

»Emperò los doctors de l'Església de Déu, los quals molt profundament e bé hi han vist, afermen, jatsia que en diverses maneres ho diguen, que l'ànima de l'hom és creada per Déu substància espiritual pròpia, vivificadora del seu cors, racional e immortal e en bé e en

42 El paràgraf que segueix, amb les autoritats antigues sobre l'ànima, és tret de les *Tusculanes* de Ciceró.

43 *los pits*: 'el pit', encara que la forma sigui plural designa sempre el tòrax.

44 Metge introdueix pel seu compte l'autoritat de Galè, segons la qual l'ànima és la complexió del cos.

45 *endelecheia*: Metge reproduïx l'ús impropï d'aquest terme aristotèlic que fa Ciceró a les *Tusculanes* I, XI. Vegeu la nota de l'edició de la Fundació Bernat Metge (Ciceró 1948: I, 20).

mal convertible.⁴⁶ E sàpies certament que així és; emperò, per tal que mills ho entenes, declarar-t'ho-he breument.

»L'ànima ésser creada per Déu, algú que raó haja no ho ignora; car tota cosa que ha existència, o és creador o és creatura. Mas alguna creatura no pot ésser substància creadora, car tota cosa que ha haver substància convé que l'haja de Déu, puis no la pot donar a altres, car per ço l'ha rebuda tan solament que l'haja per si, car en altra manera seria creadora. Resta, doncs, atorgar que nostre senyor Déu l'haja creada, qui evidentment pot crear coses mortals e immortals. Que l'ànima sia substància espiritual, qui ho pot negar? Totes coses corporals per tres línees són contengudes, ço és, longitud, latitud e profunditat, les quals no es pot provar que sien en l'ànima, que, jatsia que mentre és acompanyada al cors sia agreujada per lo càrrec d'aquell, les opinions de les coses amb curiosa sollicitud entén, les coses celestials profundament pensa, les naturals amb subtil indagació cerca, e del seu Creador grans coses desitja saber. E si era corporal, amb les sues cogitacions les coses espirituals no veuria. Que sia pròpia substància clar és, com algun altre esperit no reba carn que es dolga o s'alegre de les sues passions, que són: amor, odi, desig, abominació, delectació, tristor, esperança, desesperació, temor, audàcia, ira e mansuetud. Vivificadora és del seu cors, car encontinent que li és donada, ama de gran amor lo seu càrrec; ama-lo per tal com no pot ésser franca. Turmentada és fortment per ses dolors; dubta la mort e no pot morir, segons que per avant veuràs. E així és temerosa del cas del seu cors per tal que més per ell sia sostenguda. E ella amb los ulls del cors s'adelita en veure belles coses, amb les

⁴⁶ Aquesta definició d'ànima i l'exposició del següent paràgraf són traduïdes del *De anima* de Cassiodor.

orelles oir melodia, amb lo nas sentir odors plaents, amb lo gust bones sabors, amb lo tocament coses molles, dures, aspres e llises tocar. E jatsia ella d'aquestes coses no ús ne se'n sostenga, emperò, quan li són llevades, ha d'açò gran tristor desitjant aquelles, no així com a profitoses ne plaents a ella naturalment, mas al cors seu, e a vegades per complaure-li peca. La vida, doncs, del cors és presència de l'ànima per ell rebuda, e la mort és departiment d'aquella, la qual, vivent lo cors, és tota en les sues parts, e en un lloc no és menor que en altre. Bé, però, és veritat que en algun lloc s'ha pus ardentment e en altre pus flacament; però en cascun lloc del cors s'estén e li dona vital força e nodriment competent, e no pot eixir del cors quan se vol, ni romanir-hi quan lo seu Creador la'n mana eixir. Quan a ella és manat estar, totes les portes li són tancades; puis obren-se quan li és manat lo contrari. E pots-ho veure cascun jorn, car molts hòmens seran terriblement nafrats e no morran; altres, per fort lleugeres ocasions, retran l'esperit. Racional és: no em pens que algú hi dubte quan veu que tracta coses divinals, sap les humanals, aprèn moltes arts e nobles disciplines e per raó tots los animals sobrepuja; donat és a ella comprendre les cogitacions e amb la llengua exprimir⁴⁷ aquelles. Ella, posada en lo cors, veu moltes coses, e quaix per tot lloc s'estén e del cors no es departeix. Mou-se, e en si mateixa, així com en un gran espai corrent, discorre e presenta a si ço que amb la sua cogitació veu. E dotada de raó, ha trobades diverses figures de lletres, utilitat de diverses arts e disciplines, ha cenyides ciutats de mur, los fruits de la terra ha millorats amb indústria, discorre les terres e la mar, forada grans muntanyes, fabrica ports a utilitat dels navegants, e ha ornada la terra amb bells edificis. Doncs, qui pot

⁴⁷ *exprimir*: 'expressar, descriure'.

dubtar de la sua raó, com, il·luminada per lo seu Creador, fa ésser vistes coses tan meravelloses fetes per art? Immortal és, encara més, l'ànima racional, e no em pens que hi dubtes.

—Com no dubtar! —diguí jo—. En provar-ho serà la mestria.

—E com! —dix ell—. No és assats provat en mi, que visc sens cors?

—Per ma fe, senyor, bé em tenits per ignorant, que us pensets que jo crega fermament que vós siats ànima o esperit.

—E com! —dix ell—. No atorgues ésser esperit?

—Sí atorg, mas no que visca sens cors, així com lo cors no viu sens ell; car, senyor, per molt que hajats dit, no m'havets provat, a mon juí, per raons necessàries, sinó amb persuasions mesclades amb fe, que l'esperit de l'hom sia immortal, ne veig coses evidents per què ho deja creure.

—E qui et daria raons necessàries —dix ell— a provar les coses invisibles, e majorment que tu hi volguesses malignar?⁴⁸ Si et recorda, ja m'has atorgat que moltes coses ha hom a creure que no veu.

—Ver és, senyor. Mas, què faré? Creure tot ço que hom me dirà?

—No pas, mas deus creure ço que la major part de la gent diu e creu, e majorment pus s'acost molt a raó, car en cascuna cosa l'atorgament de totes les gents virtut e força ha de llei de natura.⁴⁹

—Aparellat son de creure, senyor, si em provats que la major part de la gent sia de vostra opinió.

Lladoncs ell esclari un poc la cara, e dix:

⁴⁸ *que tu hi volguesses malignar*: 'que tu hi volguessis fer objeccions malicioses'.

⁴⁹ Consell extret de les *Tusculanes* de Ciceró, on es defensa el consens general en la immortalitat de l'ànima.

—Amb autoritats primerament de gentils, jueus, cristians e sarraïns, puis amb raons e demostracions, te provaré tant com possible serà, car matèria difícil a plenerament provar tenim entre mans, majorment que l'adversari no vulla atorgar ço a què raonablement és tengut,⁵⁰ que l'ànima racional viu sens cors e és immortal.

—Gran plaer n'hauré, senyor. Mas si em volíets fer tanta gràcia que de les raons e demostracions usàssets primerament, molt pus plaent me seria.

—Ja t'entén —dix ell—; tu dubtes en aquelles, e desitjant-les tost oir, vols dir que d'autoritats prou n'has llestes.⁵¹ E no t'hi contradic. Però jo te'n diré de tals que tu per ventura ignores. E plau-me ço que demanes; mas si raó dic, atorga-la'm.

—Així com vós, senyor, manarets.

—Ara, doncs, atén diligentment, e dir-te-n'he algunes que els mestres de les lletres seculars, e altres que els teòlegs vertaders han posades.⁵² No és res en natura que record les coses passades e preveja les esdevenidores e puixa abraçar les presents, les quals coses són soles divinals, sinó l'ànima racional; ne es pot trobar que puixa pervenir sinó de Déu, així que tot ço que sent, que sap e que viu, ressemblant és a Déu. Com l'ànima racional, doncs, senta, sàpia e visca, segueix-se que és semblant a Déu, e per consegüent immortal. Més encara, tota substància intel·lectual, per tal com és separada e no dependent del cors, és incorruptible. Mas l'ànima racional és substància intel·lectual; convé, doncs, que sia incorruptible. Plus avant, totes les coses simples e sens composició, així com Déu, àngel e

50 *ço a què raonablement és tengut*: 'allò que la raó li imposa que faci'.

51 *llestes*: 'llegides'.

52 El desplaçament d'arguments que segueix és pres de les *Tusculanes* de Ciceró.

GLOSSARI

Aquest glossari recull mots antics i mots vius amb accepcions diferents de les actuals dels quatre textos en prosa de Bernat Metge, i té la funció de complementar l'anotació del text. Se n'han exclòs els mots amb entrada en el *DIEC2*, tret de paraules i accepcions avui poc usuals, i no s'hi recullen, en general, sentits figurats i locucions. Els verbs estan entrats per l'infinitiu, tot i que es registren també formes verbals poc comunes. Els adjectius i els participis s'entren sempre per la forma masculina. Les indicacions gramaticals es reserven als casos en què cal desfer alguna ambigüitat, amb aquestes abreviacions: subst. f.: substantiu femení; adv.: adverb; conj.: conjunció; interj.: interjecció; v.: verb; sg.: singular; pl.: plural; pres.: present; imp.: imperfet; pass.: passat simple; fut.: futur; cond.: condicional; ind.: indicatiu; subj.: subjuntiu; imper.: imperatiu; part.: participi.

abcegar: encegar

absorbist: 2a sg. pass. *absorbir*

acórrer: sortir al pas

adormí'm: 1a sg. pass. *adormir-se*

adverar: demostrar com a verter
der

àer: aire

afalagar: acariciar

afollar: destruir, minvar
agreujar: fer més pesant
agüant: que fa més agut, més esmolat o agusat
aguileny: aguilenc
aitampoc: tampoc
aitant: tant
ajustar: afegir, ajuntar, acoblar
alcandora: peça de roba interior, camisa
alcofol: pintura negra per als ulls
alfarda: peça de vestir que cobreix el tors
algàlia: substància olorosa d'origen animal
aljuba: túnica exterior
allunyant: que s'allunya, allunyat
àls: altra cosa, res més
altar-se: complaure's, agradar-se
ambre: substància resinosa i aromàtica de color groc o grisenc
amonest: 1a sg. pres. ind. *amonestar*
amorós: enamorat
anats: 2a pl. pres. ind.; imper. pl. *anar*
aparec: 3a sg. pass. *aparèixer*
aprenets: imper. pl. *aprendre*
aprimis: 2a sg. pres. ind. *aprimar*
aproïsmar-se: acostar-se

arbitre, franc: capacitat de jutjar lliurement
argentada: matèria, composta probablement a base d'argent, que empraven les dones com a cosmètic
aritmètic: apte per al càlcul
arreaments: vestits
assajats: 2a pl. pres. ind. *assajar*
assats: bastant, prou
atorg: 1a sg. pres. ind. *atorgar*
averanyar: pronosticar
avist: llest

bacalleria: assumpte baix i tèrbol, bretolada
barateria: trampa, malifeta
bestiejar: tenir una actitud animal
blastomar: maleir
bugia: simi

caïment: caiguda
calces: peça de vestit que cobria el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta
calitja: boira, foscor
cànones: cànons, lleis eclesiàstiques
canté: 1a sg. pass. *cantar*

capero: protector del cap que també tapa les espatlles
captiu: captiu, esclau domèstic
cardinaril: pestell
cemba: címbal, timbal
certificàssets: 2a pl. imp. subj. *certificar*
ces: 3a sg. pres. subj. *cessar*
cibar: alimentar
cient: savi
circuïció: circumloqui
claudicar: coixejar
cóbeu: cobejós
colona: columna
comparec: 3a sg. pass. *comparèixer*
complexió: configuració o qualitat de cada individu atenent a l'equilibri dels humors
compromès: compromís, acord
coneguí: 1a sg. pass. *conèixer*
coneixs: 2a sg. pres. ind. *conèixer*
convenc: 3a sg. pass. *convenir*
corporal: part de la gonella que cobria el cos
cors: cos
cosiment, prendre: donar consentiment
covinent: convenient, adequat
creu: 1a i 3a sg. pres. ind. *creure*

cuid: 1a sg. pres. ind. *cuidar*
cuidar: estar a punt de, pensar-se una cosa
cuidats: 2a pl. pres. ind. *cuidar*
cuidé, cuidí: 1a sg. pass. *cuidar*
cuitat: part. *cuïtar*
cur: 1a sg. pres. ind. *curar*
curar: preocupar-se per alguna cosa

davallé, davallí: 1a sg. pass. *davallar*
decelar: descobrir
declarar-(t'ho-)he: 1a sg. fut. *declarar*
deguera: 3a sg. cond. *deure*
deig: 1a sg. pres. ind. *deure*
deja: 3a sg. pres. subj. *deure*
delicament: refinament
demés, les: la major part
denant: davant
depòs: 3a sg. pres. subj. *deposar*
desordenat: desordenat, introtolat
despenguí: 1a sg. pass. *despendre*
desplaent: desagradable
despuis, despuix: després
desraïgar: desarrelar
dessaber: perdre el sabor, ignorar

<i>dessús dit</i> : esmentat abans, ja esmentat	<i>embacinar</i> : enganyar amb bones paraules
<i>determenar</i> : concloure	<i>enadir</i> : afegir
<i>detràs</i> : darrere, enrere	<i>encaure</i> : sortir de comptes
<i>deví, devina</i> : endeví, endevina	<i>enfellonesques (t')</i> : imper. sg. <i>enfellonir-se</i>
<i>digats</i> : 2a pl. pres. subj.; imper. pl. <i>dir</i>	<i>enfelloní (m')</i> : 1a sg. pass. <i>enfellonir-se</i>
<i>diguéssets</i> : 2a pl. imp. subj. <i>dir</i>	<i>engrunar</i> : explicar detalladament
<i>diguí</i> : 1a sg. pass. <i>dir</i>	<i>engrunets</i> : 2a pl. pres. ind. <i>engrunar</i>
<i>discepció</i> : debat, discussió	<i>enqueren</i> : 3a pl. pres. ind. <i>enquerir</i>
<i>disertament</i> : eloqüentment	<i>enquerir</i> : requerir
<i>disputest</i> : 2a sg. pass. <i>disputar</i>	<i>entén</i> : 1a i 3a sg. pres. ind. <i>entendre</i>
<i>diversori</i> : cambra apartada	<i>entena</i> : 3a sg. pres. subj. <i>entendre</i>
<i>dix</i> : 3a sg. pass. <i>dir</i>	<i>entenes</i> : 2a sg. pres. subj. <i>entendre</i>
<i>dolent</i> : desventurat	<i>entrevenc</i> : 3a sg. pass. <i>entrevenir</i>
<i>dolga</i> : 3a sg. pres. subj. <i>doldre</i>	<i>entrò a</i> : fins a
<i>domdar</i> : dominar	<i>entrò que</i> : fins que
<i>dona</i> : senyora, mestressa, femella humana	<i>enutgets</i> : 2a pl. pres. subj. <i>enutjar</i>
<i>donari</i> : gràcia, gentilesa de moviments	<i>enutjar</i> : enutjar, molestar
<i>doné, doní</i> : 1a sg. pass. <i>donar</i>	<i>enutjats</i> : 2a pl. pres. ind. <i>enutjar</i>
<i>drecé</i> : 1a sg. pass. <i>dreçar</i>	<i>érets</i> : 2a pl. imp. ind. ésser
<i>dubtar</i> : dubtar, témer	<i>esclarí</i> : 3a sg. pass. <i>esclarir</i>
<i>dubtós</i> : perillós	<i>esdevenc</i> : 3a sg. pass. <i>esdevenir</i>
<i>e</i> (conj.): i	<i>espaordí (m)</i> : 1a sg. pass. <i>espaordir-se</i>
<i>efeminat</i> : femeller, home que està dominat per les dones	
<i>elet</i> : elegit	

Aquesta edició de l'*Obra completa* de Bernat Metge, primera dins de la col·lecció «Imprescindibles», s'ha acabat d'imprimir el mes de juny de 2024, any del centenari de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» i de l'Editorial Barcino. El primer títol de l'editorial fou, precisament, *Lo somni*, la primera edició del qual es va exhaurir en tan sols dues setmanes.

S'ha compost amb tipus Adobe Garamond Pro i s'ha imprès sobre paper certificat ecològic Coral Book Ivory de 80 grams.

IMPRESINDIBLES
BIBLIOTECA DE CLÀSSICS CATALANS
VOLUMS PUBLICATS

1.

Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, edició,
introducció i notes de Josep Pujol.

2.

Marian Vayreda, *La punyalada*,
a cura de Margarida Casacuberta.

3.

Bartomeu Rosselló-Pòrcel, *Poesia completa*,
introducció de Pere Antoni Pons.

4.

Dolors Monserdà, *La fabricant*,
introducció de M. Carme Mas, edició de Gemma Bartolí.

5.

Francesc Fontanella, *Amor, firmesa i porfia / Lo desengany*,
a cura de Pep Valsalobre i Albert Rossich.

6.

Josep Maria de Sagarra, *Vida privada*,
edició i introducció de Narcís Garolera.

7.

Narcís Oller, *La febre d'or*,
edició i introducció de Gemma Bartolí.

8.

Joan Ramis, *Teatre complet. Lucrecia. Arminda. Rosaura*,
edició i introducció de Maria Paredes.

9.

Carme Karr (L. Escardot), *Clixés*,
edició, introducció i epíleg de Lluïsa Julià.

10.

Bernat Metge, *Obra completa*,
edició i introducció de Lola Badia.

Bernat Metge (1350-1413) va ser secretari dels dos últims reis de la Casa de Barcelona. Escrivia tan bé que el rei Martí I li va perdonar que a la mort del seu germà, Joan I, s'hagués arrengrerat amb el bàndol contrari a la seva successió. Potser el va convèncer amb *Lo somni*, un diàleg de model ciceronià en què Bernat renuncia a creure que l'ànima mor quan mor el cos.

Lo somni comença amb un ampli debat filosòfic, segueixen detalls d'actualitat política, el viatge d'Orfeu al més enllà, la diatriba de Tirèsies contra el gènere femení i la reacció de Bernat a favor de les dones.

Metge havia escrit en vers occitanocatalà el *Sermó*, la *Medecina* i el *Llibre de Fortuna i Prudència*, que il·lustra el lector sobre els paradoxals efectes positius de la mala sort i els designis ocults de Déu. També havia traduït en prosa un conte llatí més aviat procaç, l'*Ovidi enamorat*.

Amb l'adaptació del conte de *Griselda*, tal com Petrarca l'havia traduït en llatí, Bernat Metge va inaugurar la bella prosa de *Lo somni*, la via que el va fer triomfar com a capdavanter del classicisme a Catalunya a principis del segle XX.

Aquest volum recull l'obra literària completa de Bernat Metge, editada i anotada per Lola Badia, catedràtic emèrit de literatura catalana de la Universitat de Barcelona.

Lo somni va ser el primer llibre que va publicar l'editorial Barcino l'any 1924.

EDITORIAL BARCINO

FUNDACIÓ CARULLA

